HRVATSKI SOKOL U BOKI KOTORSKOJ

U razdoblju Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine SHS

Tonko Barčot

HRVATSKI SOKOL U BOKI KOTORSKOJ

u razdoblju Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine SHS

Kotor, 2010.

HRVATSKI SOKOL U BOKI KOTORSKOJ

u razdoblju Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine SHS

Vlasniki i nakladnik

Hrvatska krovna zajednica Crne Gore

Redakcija

Mr.Miomir Abović
Prof.Marina Bastašić
Zvonimir Deković

Lektor

Prof. Marina Bastašić

Tehnički urednik

Slavko Dabinović

Tisak ovog rada omogućilo je Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske,na čemu im se Redakcija i izdavač najsrdačnije zahvaljuju.

POŠTOVANI ČITATELJI

Rad koji je pred čitateljstvom tiče se teme koja je stjecajem okolnosti, onih političke
naravi, tjekom vremena pala u zaborav. Rasvjetljavanje i (nanovo) objavljivanje činjenica iz pera uglednog arhiviste o djelovanju Hrvatskog sokola na prostoru Tivta, Boke Kotorske
(ali i šire crnogorske obale) još jednom svjedoči o tisućljetnom pečatu što su ga Hrvati utisnuli u uobličenje kulturne i sveukupne društvene slike ovog djela jadranske obale.
Autorova dokumentacija je obimna, nadasve pouzdana, dobro kompoziciono organizirana, a rad koji je obuhvaća još je jedan u nizu doprinosa posljednjih godina buđenju svjesti u bokeljskih Hrvata o njihovom prošlom, a neprijeporno i budućem značaju za povjest Boke i potrebi čuvanja i očuvanja kulturne i nacionalne samobitnosti uz istovremenom poštivanje svih drugih vjera, nacija i kulturnih tradicija na prostoru sa kojima i uz koje žive.

Redakcija

HRVATSKI SOKOL U BOKI KOTORSKOJ
u razdoblju Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine SHS

Tonko Barčot, Vela Luka (o. Korčula)

U Godišnjaku Pomorskog muzeja u Kotoru (br. 55/56) tiskan je rad „Hrvatski sokol Boke kotorske u razdoblju Austro-Ugarske monarhije 1911-1914“. U tom prilogu autor je dao pregled nastanka i razvoja sokolskog pokreta u Boki kotorskoj. Preciznije, razmatrao je djelovanje hrvatskih sokolskih društava u Kotoru, Herceg Novom, Budvi i Perastu, i to u razdoblju Austro-Ugarske monarhije. Na temelju periodike i literature, autor je analizirao širenje sokolske ideje na ovom području, u kontekstu suradnje hrvatskih i srpskih (tj. pravoslavnih) društava, specifičnog političkog ozračja i uopće specifične geopolitičke situacije Boke unutar Monarhije. Ovom prigodom, taj je tekst, uz poneke nove detalje i nove ocjene, nadopunjen i s novim poglavljem - prikazom djelovanja hrvatskih sokolskih društava u Kraljevini SHS dvadesetih godina 20. st, konkretno u Donjoj Lastvi, kao prvoosnovanog međuratnog Hrvatskog sokola u Dalmaciji, i Tivtu. Na temelju fragmentarnih izvora i periodike zaključuje se kako je sokolska ideja i u Boki kotorskoj u predratno vrijeme odigrala jednu od ključnijih uloga na tjelovježbenom, ali i društvenom planu, mobilizirajući slavenske nacionalne snage, pojedinačno i skupno. U razdoblju Kraljevine SHS, organizacija Hrvatskog sokola ne razvija širu djelatnost i za razliku od istoimenog predratnog Sokola slijedi hrvatski federalistički politički program.

Ključne riječi: Boka kotorska, Hrvatski sokol, Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina SHS, tjelovježba

„Ova će nas ideja sve ujediniti, osvijestiti.. složna braća naći će se u zagrljaju, da u njemu zauvijek ostanu“[1]

[1] Ovo su bile riječi dopisnika pod pseudonimom ‘vz’ prigodom osnutka i početka djelovanja Hrvatskog sokola u Kotoru. Same po sebi svjedoče koliko se očekivalo od sokolske ideje i u pogledu suradnje sa pravoslavnim stanovništvom; Crvena Hrvatska (CH) – Dubrovnik, br. 76 / 23.09.1911.

1. UVOD

Još jednom pregledavajući materijal objavljen u Godišnjaku Pomorskog muzeja Crne Gore (2007./2008.), zaključio sam da ga je za potrebe tiskanja ovog zbornika, koji bi trebao sveobuhvatiti tragove postojanja i djelovanja hrvatskih društava kroz povijest u Boki kotorskoj, potrebno nadopuniti opisom djelovanja Hrvatskog sokola i u razdoblju Kraljevine SHS (svjestan rizika opširnosti). Iako se poziva na tradiciju predratne organizacije, međuratni Hrvatski sokol ne samo da djeluje u potpuno drukčijem društveno-političkom kontekstu, nego je i sam postavljen na potpuno drukčijim ideološkim osnovama. Za razliku od predratnog koji je zagovarao južnoslavensku integraciju, međuratni stoji uz hrvatski politički izraz i federalizam. Tako Jugoslavenski i Hrvatski sokol dvadesetih godina 20. st. odražavaju političke podjele i na društvenom, tjelovježbenom planu.

Znakovito je da se u Boki kotorskoj u razdoblju Kraljevine SHS osnivaju organizacije Hrvatskog sokola u onim sredinama (u Donjoj Lastvi i Tivtu) gdje prije I. svjetskog rata nije bilo sokolskih organizacija, odnosno da je u onim sredinama gdje su postojale predratne hrvatske sokolske organizacije nastavio djelovati isključivo fuzionirani Jugoslavenski sokol.

O Sokolstvu se dosad malo i nepotpuno pisalo. Novak Jovanović se u svojem djelu „Sport u Crnoj Gori do 1914. godine" vrlo kratko dotaknuo, a II. sv. Enciklopedije fizičkog odgoja (Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977., str. 283) uz pojam "Sokolski pokret u Boki kotorskoj" obrađuje isključivo Srpski sokol, dok djelovanje Hrvatskog sokola ne dotiče.

Manjkavosti ovog teksta i dalje ostaju nedostatak izvora i oslanjanje isključivo na nesustavne i nedovoljno pouzdane dopise u periodici, pa u konačnici predstavlja tek sabiranje rijetkih pabiraka. Zahvaljujem se gosp. Zvonimiru Dekoviću na njegovom trudu i nastojanju da pronađe sačuvane arhivske dokumente i fotografije obiteljskih zbirki, nažalost uništene arhivske cjeline, koji su mi bili od velike

pomoći. Naročito to vrijedi za fotografije hrvatskih sokola iz Budve koje je uz pomoć gosp. Dalibora Antonijolija „dekonotirao“ i popisao imena uz lica. Kao što je on rekao „*treba ih svakako spomenuti jer ako je ime znak života, trajaće u njemu i oni i mi!*“.

2. IZVORIŠTE SOKOLSKE MISLI

Padom Bachova apsolutizma, koji je ugasio rasplamsale slobodarske osjećaje građanske revolucije 1848., ponovno je zatoplila društveno-politička klima. U češkom narodu su se pojavile sve izraženije težnje za konačnom emancipacijom i oslobađanjem od utjecaja germanizma. Tada nastupa dr. Miroslav Tyrš[2] s projektom češkog (slavenskog) tjelovježbenog društva, u kojem će razvijati zdravog, jakog i lijepog pojedinca. Moralne, odvažne i disciplinirane jedinke u službi domovine, ali i slavenstva, međusobno jednake, bez obzira na nacionalnost, podrijetlo ili rodnost. To je novi, bolji čovjek – gotovo nadčovjek, spreman za sve izazove budućnosti pred kojim stoji njegova domovina. Dakle, iako prvenstveno tjelovježbeni pokret, sokolstvo ima dalekosežniju zadaću, ne samo tjelesnog, već i duhovnog / moralnog odgoja pojedinca. Tyršev spis «*Základové tělocviku*» (1869.) predstavlja teorijsku bazu pokreta, kreirajući samostalni tjelovježbački sustav (prvi izvorni slavenski). Uz dr. Jindřicha Fügnera, Tyrš predvodi i rad prvog sokolskog društva „Praški sokol“ (od 1862.). Pokret će se ubrzo proširiti Češkom i Moravskom, čija će društva obuhvatiti organizacija «*Česka Obec Sokolska*», ali i čitavim slavenskim svijetom, duhovno ujedinjujući ovaj dotad razmrvljeni korpus svojim slobodarskim idejama, koje su uvijek tako lako prelazile granice.

---

[2] Rodio se 1832. u Dečinu nad Labom. Svršio je Filozofski fakultet, a za školovanja je zavolio klasični svijet. U Novom Jachymovu gdje je bio na dužnosti odgajatelja, rodila se ideja o osnivanju posebnog društva za tjelovježbu. Od tada je potpuno predan radu u Praškom Sokolu, čiji je vođa bio preko dvadeset godina. Bavio se i politikom – 1869. biva izabran u Državno vijeće. No, istovremeno ne zapušta svoju znanstvenu karijeru – 1883. postaje profesor povijesti umjetnosti na češkoj Tehnici. Izuzetan znanstvenik i plodan spisatelj. Poginuo je u Tirolu 1884; J. Hanuš, Jindřich Fügner i dr. Miroslav Tyrš – životopis prvih osnivača češkog sokolstva, Sokolska knjižnica sv. 11, Vlastita naklada, Zagreb, 1909. str. 47-81

2.1. **širenje sokolskog pokreta**

Propagirajući slobodu i ujedinjenje svih Slavena, sokolstvu je u datom trenutku germanske i mađarske hegemonije, bilo suđeno da ubrzo iziđe izvan čeških granica. Poput plamena širila se sokolska organizacija slavenskim svijetom, potpomognuta češkim sokolima. U Ljubljani je već 1863. utemeljeno društvo „*Južni sokol*“, Poljaci su 1867. u Lwovu pokrenuli «*Towarzistwo Gimnastyczne*», dok je “*Hrvatsko sokolsko društvo*” započelo s radom 1874. u Zagrebu. Krajem 19. st. sokolski pokret se udomaćio i kod Srba, Bugara, Ukrajinaca (tj. Malorusa), a početkom 20. st. čak i kod bosanskih Muslimana. U Kraljevini Srbiji će velikosrpska orijentiranost članstva (koja je isključivala sveslavenstvo) i želja vladajuće elite da zadrži gimnastički pokret unutar svojih granica rezultirati autarkičnim razvojem unutar saveza građanskih gimnastičkih društava „Dušan Silni“. Slična situacija se odvijala i u Bugarskoj, gdje se gimnastički pokret akumulirao unutar saveza gimnastičkih društava „Junak“. Iako će sokolski pokret kročiti i van kontinenta (Sjeverna i Južna Amerika) putevima slavenskog iseljavanja, svoju najveću snagu će zadržati unutar Austro-Ugarske Monarhije. Stoga, ne može ni čuditi podatak da u Bosni i Hercegovini i muslimansko stanovništvo, pod utjecajem tamošnjih srpskih i hrvatskih sokolskih društava, 'pod fesom' prihvaća sokolski pokret. Međusobna povezanost, upućenost nacionalnih sokolskih saveza jednih na druge dovest će 1908. i do stvaranja „Saveza slavenskog sokolstva“, sveslavenske sokolske organizacije sa Česima kao 'starijom braćom', kojoj će se priključiti i dotada prema sveslavenstvu skeptični „Dušan Silni“ i „Junak“.

3. HRVATSKI SOKOL U AUSTRO-UGARSKOJ MONARHIJI

3.1. **Pojava i razvoj sokolstva u Boki Kotorskoj**

U Dalmaciju je sokolstvo kročilo tek na samom koncu 19. st. Prvo hrvatsko društvo se osnovalo u najjačem talijanaškom taboru – Zadru 1886., potom u Splitu 1893., Makarskoj godinu poslije. Pokret se širio duž jadranske obale, od zapada prema istoku i trebat će mu još neko vrijeme dok ne osvoji i jug Dalmacije. Bilo je to u Dubrovniku 1904. i godinu poslije u Korčuli. Sve odredom gradske sredine (s izuzetkom Mandaline kod Šibenika), jer je upravo građanstvo, njegova intelektualna elita, bilo nositelj i propagator ideje sokolstva. Sokolstvo je, doduše, shvaćeno kao „narodno-politička organizacija u svrhe političke“[3], zbog specifičnih dalmatinskih uvjeta. Odgovor na pitanje zašto je Dalmacija relativno kasno ušla u sokolsku obitelj i zašto je od samog početka tjelovježba postavljena u drugi plan u korist prosvjetnog i političkog djelovanja, vjerojatno ponajprije leži u izrazitoj antitalijanaškoj usmjerenosti i pomanjkanju vrsnijih učitelja tjelovježbe. Naime, čini se da su dalmatinski sokoli, svjesno preuzeli ulogu nacionalnog homogenizatora i borca protiv talijanaške supremacije. To će umnogome odrediti karakter njihova rada, pa dijelom i u Boki kotorskoj. Sva dalmatinska hrvatska sokolska društva, pa i bokeljska, bila su, bez obzira na unutarnje granice austrijskog i mađarskog dijela (Dalmacija je pripadala austrijskoj, a Banska Hrvatska mađarskoj polovici), organizacijski obuhvaćena **Hrvatskim sokolskim savezom** (HSokS), osnovanim 1904. sa sjedištem u Zagrebu. Ovaj se savez prostirao i na području Bosne i Hercegovine (ne i formalno-pravno!) i Sjedinjenih Američkih Država, okupljajući tamošnje Hrvate.

Slijedeći logičan smjer i dinamiku širenja sokolske ideje Dalmacijom, bilo je za očekivati da će se u Boki kotorskoj najkasnije oformiti sokolska društva. Iako Stijepo Obad u svojem radu „Hrvatska društva u Boki kotorskoj do Drugoga svjetskoga rata“ temeljem novinskog podatka, navodi kako je u Budvi već 1889.

[3] B. Vinković, Nešto o sokolstvu u Dalmaciji, Sokol, br. 8, 1905.

osnovano Hrvatsko sokolsko društvo, ovu godinu po kojoj bi Budva prednjačila i pred Splitom ipak ne možemo označiti kao službeni početak sokolskog rada u Boki kotorskoj (tj. njenom širem pojmu). Ne samo zbog toga što nije potvrđena niti jednom indicijom u sokolskoj štampi i literaturi, već i stoga što očito nije polučila nikakav eho za sobom. Ukoliko je navedeno društo postojalo, vjerojatno se radilo o vrlo kratkom djelovanju sa slabim intenzitetom.[4] Krajem prvog desetljeća 20. st. pojavile su sve izraženije težnje lokalne srpske i hrvatske elite za organiziranjem takvih društava. Najprije se oformio Hrvatski bokeljski sokol u Kotoru 1909., potom Srpski sokol u Herceg Novom u kolovozu 1910. Sljedećih godina, 1911. i 1912. intenzitet osnivanja se rapidno povećao. Hrvatski sokol utemeljen je u Kotoru krajem 1911., a pokrenuo se rad i srpskih sokolskih društava u Risnu, Kotoru, Kaštel Lastvi, Đenovićima, Bijeloj i Budvi te hrvatskih u Herceg Novom, Perastu i Budvi.

[4] S. Obad (Hrvatska društva u Boki kotorskoj do Drugoga svjetskoga rata, Zbornik Hrvati Boke kotorske, Pomorski muzej Orebić, Orebić, 2003. str. 434) citira pri tome novinski tekst u Narodnom listu (br. 30, 15.04.1914.) kojeg autor nije uspio pronaći (pod navedenim brojem i datumom).

3.1.1. Hrvatska sokolska društva

Prva vijest o mogućem dodiru sa sokolskom idejom u samoj Boki kotorskoj datira iz 1908. godine. Tada su češki sokoli predvođeni Klofačom, Šajnerom i Baksom prošli kroz Kotor na putu za Cetinje „da izvode svečano vježbanje pred knezom gospodarom".[5] Veliki poticaj došao je i nakon izleta dubrovačkog Hrvatskog sokola 1909. godine kada se proslavljala velika obljetnica (1100 godina) prenošenja moći sv. Tripuna, odnosno postojanja Bokeljske mornarice. Čak 300 izletnika - sokolova iz Dubrovnika pohodilo je srpnja te godine Kotor i ostavilo izvanredan utisak.

„Srdačno i uprav oduševljeno pozdravljeno od bokeškog naroda, koji je sa svojih lađica vijajući zastave pozdravljao izletnike.. Na kotorskoj obali mogao si već iz daleka opaziti gibanje mnogobrojnog općinstva koje je ushićenjem čekalo dolazak ovog ***omiljenog*** *društva u svoj grad.. Netom stupiše na tlo, srdačno ih pozdravi kotorski načelnik M. Radimiri na što mu brat Luka Bogdan odzdravi.. zatim društvo uz pratnju glazba pozdravi općinu.. Oko 5 sati počne javna vježba na obali, koja je ispala da se ljepše ne može ni poželjeti, što je dokazom povlađivanje prisutnog općinstva, koje je osobitim interesom pratilo svaku pojedinu vježbu.. Po dovršenim vježbama, kotorska je glazba priredila birani koncert.. Bacanjem vatrometa i srdačnim pozdravljanjem okončano..*" (CH, br. 47 / 12.06.1909.)

Ovo je oduševljenje sokolskim posjetom moralo uroditi plodom. Stjepo Obad prema zapisima Državnog arhiva u Zadru navodi kako se upravo 1909. u Kotoru oformio **Hrvatski bokeljski soko** „sa svrhom da gaji i promiče tjelovježbu". U dva navrata funkciju staroste ovog društva obnaša Mato Marinović. Godine 1910./11. u ovom Sokolu je okupljeno 28, a sljedeće godine 32 člana.[6]

---

[5] Navodno im je knez Nikola nazdravio sljedećim stihovima: „Ne pitam Vas, da li ste se umorili za daleka puta / Jer kad biste, ne bi ste se sokolima zvali"; P. V. Kovačević, „25 godina Sokolskog društva u Kotoru", Glas Boke (GB) – Kotor, br. 173 / 25.04.1936.

[6] Obad, 2003., str. 433

Uz Hrvatski bokeljski sokol, čije djelovanje periodika nije popratila i koji očito nije bio dijelom organizacije Hrvatskog sokolskog saveza, u Kotoru se osniva još jedno hrvatsko sokolsko društvo. Gradskoj inteligenciji i revolucionarnoj omladini iz starijih razreda gimnazije, kao pokretačkoj sili, stavili su se na čelo Ferdinand pl. Ghetaldi i trgovac Tripo Emil Vuković. Glasnik Hrvatskog sokolskog saveza „Hrvatski sokol", kojeg se inače te godine naručilo u Kotoru, u svojem petom broju za 1910. donosi vijest kako će se u Kotoru osnovati društvo „u najkraće vrijeme" (str. 59). No, to se ipak neće pokazati točnim – lokalna politička razmimoilaženja predstavljala su tada nepremostivu prepreku. „*Čuo sam da misle osnovati, ali rekbi da je sada zaspalo. Ne bih rada, da to bude istina, već se nadam, da će ta velebna misao biti ostvarena u što skorije vrijeme*".[7] I zaista, sljedeće, 1911. godine propaganda je bila uspješnija te je rezultirala osnivanjem društva, čemu je prethodio opsežan rad Promicateljnog odbora.

„*Otrag dva mjeseca bio se je sastao lijep broj građana, da se dogovori, da poradi oko ostvarenja ove zamisli. Mirno se složiše u svemu i stvoriše lijepi broj zaključaka. Promicateljnom odboru bi povjerena osobita briga da se povede prvi početak rada i da isposluje pravilnik. Ti požrtvovni ljudi odmah se latiše svim silama tog milog posla. Pravilnik je bio odaslan i u kratko vrijeme dobiše ga odobrena. Već prije toga počeli su skupljati izvršujuće članove, koji su počeli vježbati. Vas je taj red resio osobit mir i red što je njima na čast. Tim se je ta ideja živo propagisala i svakog dana povećavao se je broj izvršujućih članova. Osobitom odboru stavljeno je u dužnost nastojanje, da nađu prostorije..*" (CH, br. 76 / 23.09.1911.)

Slično javlja i glasnik HSokS-a: „*Dobili smo naš pravilnik, te već tri tjedna vježbamo. Pošto nemamo zgodnih prostorija, još nije sve sredjeno i nije uvedena potpuna stega. Oduševljenje je članova veliko i nade je, da će biti velikog uspjeha*"

[7] CH, br. 67 / 20.08.1910.

(HS, br. 9-10/1911., str. 151). Pred osnivajuću skupštinu, Promicateljni odbor je razaslao tiskane pristupnice, naručene iz HSokS-a, kako bi se zainteresirani mogli učlaniti kao izvršujući ili podupirajući članovi. Konačno je u nedjelju 17. rujna otvorena konstituirajuća skupština **Hrvatskog sokola u Kotoru**, društva koje je imalo svrhu „*da gaji radnički savez, širi prosvjetu, osvješćuje i izvješćuje članove u čisto hrvatskom duhu*“[8].

„*U općinskoj se je dvorani sakupio priličan broj, te se je i ovog puta upisalo novih članova.. Skupštinu je otvorio S. Giunio, te je razložio njeno značenje. Tada je istaknuo, koliko je važan taj čas, gdje vidi sakupljene sve Hrvate, pune volje i spremne na sve, samo da ova ideja prođe i nađe sjajnog prijema. Prof. J. Čičin držao je kratak, ali lijep referat o važnosti i značenju sokolske ideje, osobitim obzirom na nas Bokelje i na naše nesređeno i nesretno stanje. Sjetio je braću, što sokolska ideja znači kod pojedinaca, što ima da ona izvede kod pojedinaca. Istaknuo je misao sveslavenstva, koje da je jedino obilježje Sokolstva. Prešlo se je tada na biranje uprave, koju je Promicateljni odbor predložio..*“ (CH, br. 76 / 23.09.1911.)

Prvi upravni odbor su činili starješina dr. Adam Verona, općinski liječnik, zamjenik starješine Rajmund Peručić, profesor, tajnik Silvestar Giunio, odvj. kandidat i blagajnik Pavao Miličić, trgovac i posjednik. Za odbornike su odabrani poštarski pristav Josip Čenić, postolar Spiro Deković i poduzetnik Pavao Vičević. Revizorima su izglasani Tripo Vuković, posjednik Maks Lui i trgovac Florijan Marošević. Sveukupno je prilikom utemeljenja društvo sačinjavalo 12 utemeljitelja, 45 podupirajućih i 76 izvršujućih članova.

„*Pošto se prof. Peručić zahvalio na počasti u ime cijele uprave te izrazio svoje osobito uvjerenje, da će ova sokolska ideja sjajno napredovati i obećao svoje, kao i*

[8] Riječ je o citatu prema Obadu (2003., str. 433), dosta neobičajenoj formulaciji za pravilnike sokolskih društava, pa ostavljam mogućnost pogrešnog navođenja citata

cijele uprave najveće nastojanje, predložio je, da se Promicateljnom odboru dade osobito priznanje. Prihvaćeno bi jednoglasno, kao i mnogo drugih eventualnih stvari. Iza riječi S. Giunia gdje preporuča rad i volju zapjevaše 'Lijepu našu'. Tada je podstarješina zaključio skupštinu, stavljajući svima na srce zajedničku ljubav i slogu. Pjevanjem sokolske koračnice raziđoše se.“ (CH, br. 76 / 23.09.1911.)

Sljedećih dana su se tiskala pravila te su razdijeljena članovima, a pobrinuli su se i za odijela (sl. 4). Sve se radilo u velikom oduševljenju i s velikom ljubavlju, što je očito djelovalo na sredinu koju su, ako je vjerovati dopisima, 'krasile' upravo suprotne osobine. „*Vanredan uspjeh jest očit i siguran. To nam kaže jasno rad i napredak. Sokolska je ideja ovamo zahvatila dubokog korjena (5 Sokola u Boki). Ta misao osvaja ljude, te stojimo pred sigurnom činjenicom, da je ona sada moćan faktor.. To je znamenit momenat za naše bijedne prilike, te u njemu vidim veliku mogućnost, da se ovaj kužni ambijent, ova atmosfera nerada i apatije preporodi*“ (CH, br. 76 / 23.09.1911.).

No, neki su od Sokola i puno više i brže očekivali. Dopis iz siječnja 1912. ispisan pod pseudonimom 'm' priželjkuje „još snažniji mah njegovom poletu“ i preporuča: „*Po selima trebalo bi više, ozbiljnije agitacije i napornog rada*“. Shvaćajući da se ne može sve „*na vrat na nos*“, naglašava veliku zaostalost koja traži „*brzog preporoda*“. „*Treba ti, Boko mila, treba ti zraka, svjetlosti; jer ćeš se u ovom mraku ugušiti!*“. Autor ovog dopisa u Sokolu vidi upravo ključan faktor promjene stanja – „*donio ti je tajne glase o slobodi, pa i tebe čeka spas*“.[9]

Već se na samom početku 1912. godine Adam Verona povlači s mjesta staroste, tako da nije ni otvorio II. redovitu glavnu skupštinu. To je namjesto njega učinio zamjenik starješine Peručić, koji će i postati novi starješina. Čini se da je liječnik Verona bio više 'pro forma' na čelu društva, dok je njegov zamjenik Peručić konkretno radio tih prvih mjeseci. Na spomenutoj skupštini 12. siječnja tajnik

[9] CH, br. 7 / 24.01.1912.

Giunio je iznio izvješće o dotadašnjem radu uprave „*koja je imala da svlada razne poteškoće u tek osnovanom društvu*“.[10] „*Nabraja, da je upravni odbor držao do dvadeset svojih sijela*“, spominje brojne izlete po okolici, uspjeh prve zabave, osnivanje društvene fanfare.. Blagajnik Miličić javlja o plusu u društvenoj blagajni, a vođa Ghetaldi o napretku u tjelovježbi. Izvješća tajnika, blagajnika, revizora i vođe su jednoglasno prihvaćena. Naročita zahvalnost se je iskazala Općini koja je ustupila prostoriju vijećnice za vježbanje. „*To je mnogo doprinijelo, da je društvo na svojoj prvoj zabavi postiglo onaj rijetki moralni i materijalni uspjeh*“. Uz starješinu Peručića, u novoj upravi su izabrani i ljekarnik Niko Visković za zamjenika starješine, odvjetnički kandidat Antun Glanz za tajnika, posjednik i trgovac Pavo Miličić kao novi-stari blagajnik, dok su za odbornike birani Josip Čenić, Pavao Vičević (koji su bili odbornici i u prethodnoj upravi) i Tripo Vuković. „*Brat st. Peručić zahvaljuje na glasovanom povjerenju upravi i obećaje, da će se nova uprava pokazati dostojnom povjerenja, iskazanog joj ovim izborom*“. No, i dalje naglašavajući najveću poteškoću u radu društva, Peručić „*predlaže, da se izabere odbor od 5 uplivnijih gradjana, koji će se oko toga zauzeti, da se u što skorije vrijeme sagradi Sokolana, jer se ne možemo i ne smijemo ograničiti na općinsku vijećnicu i jer su za opstanak i napredak društva apsolutno potrebite vlastite prostorije. Predlog bi jednoglasno prihvaćen*“.[11] U odbor su izabrani načelnik Kotora Mato Radimiri, Adam Verona, Josip Čičin, Maksimilijan Lui i Mato Brožičević, upravitelj gradnja. Na kraju skupštine je tajnik Giunio ponovno uzeo riječ i apelirao na prisutne da upregnu sile kako bi smogli sredstva za putovanje na budući sveslavenski slet u Pragu „*pa će im se duša orajiti bratstvom i ljubavlju svih Slavena*“.[12]

Usprkos činjenici što ovaj napor neće rezultirati podizanjem sokolane, Hrvatski sokol je privlačio sve više pristalica, tako da početkom 1913. broji 16 utemeljitelja,

---

[10] Hrvatski sokol (HS) – Zagreb, br. 3 / 1912., str. 53
[11] Isto
[12] CH, br. 9-10 / 31.01.1912.

122 podupirajuća i 70 izvršujućih članova, ukupno 208 (bez podmlatka), čime predstavljaju drugo po veličini društvo u župi Gundulić (područje južne Dalmacije). U novoj 1913. godini na čelu uprave ostaje starješina Peručić i njegov zamjenik Visković. Izabran je novi tajnik Adolf Čekada i blagajnik Pavao Miličić, dok su odbornici ostali Čenić, Vičević i Vuković. Na dužnost revizora su izabrani prisjednik Marko Karaman, trgovac Aleksandar Radimiri i Cvjetko Marasović, posjednik i trgovac, a za vođu Ferdinand pl. Ghetaldi (HSK, 1913.).

Iako blagajnik Miličić na godišnjoj skupštini početkom 1912. navodi plus od 411 K, čini se da kotorski Hrvatski sokol nije najbolje stajao sa financijama, kao uostalom niti brojna druga sokolska društva.[13]

Može se ipak zaključiti, kako je ovo društvo po brojčanosti, ali i organiziranosti prednjačilo u Boki kotorskoj (uključujući i srpsko sokolstvo). Takvoj ocjeni može posvjedočiti i napis u ondašnjem tjedniku „Dubrovnik“ koji analizirajući *životarenje* Srpskog sokola u Kotoru u 1913. godini ističe za primjer *bratski* Hrvatski sokol u gradu „koji lijepo napreduje“ (br. 30 / 24.07.1913.).

Neposredno nakon osnutka Hrvatskog sokola u Kotoru, pokrenut je rad i **Hrvatskog sokola u Herceg Novom**. Konstituirajuća sjednica skupštine društva održana je 01.10.1911. Na čelu društva se cijelo predratno vrijeme nalazio notar Ivan DeMattei. 1912. godine je ovo društvo imalo i svoj prvi javni istup, kojem su prisustvovali hrvatski sokoli iz Kotora predvođeni vođom Ghetaldijem (sveukupno 20 članova), tri člana dubrovačkog Hrvatskog sokola i izaslanstvo župe Gundulić na čelu sa starješinom Onyszkiewiczem.

[13] Tako je na koncu 1912. ostao dužan Hrvatskom sokolskom savezu ukupno 56,50 kruna (45,50 K za članarinu 1911-12, 9 K za časopis Hrvatski sokol te 2 K za 'iskaznice odpustnice'), s napomenom kako se ovaj dug, najvjerojatnije, nikad nije ni otplatio. Godišnje bi ovo društvo naručilo tek po jedan primjerak časopisa Hrvatski sokol, dakle samo za društvo, dok bi se npr. u Korčuli naručivalo po 8 komada (HS, br. 5 / 1913., str. 75).

„*U ugovoreni sat (4 ½ sata) nađosmo se svi u Sokolani na okupu, te otale predvođeni fanfarom odosmo do Općine gdje.. Mattei predstavi gosp. načelniku i gg. prisjednicima presjedništvo župe te u ime mjesnog Sokola pozdravi načelnika..*“ Povorka je došla i do Hrvatskog doma gdje ju je pozdravio predsjednik društva Nikola bar. Gjonović, nakon čega se razišla i ponovno navečer sastala u mjesnoj sokolani u točno utvrđeni sat. „*I zbilja u ovaj sat (7 ½) četa predvođena fanfarom uz rasvjetu bengalskih vatara obađe gradom te onda u Hrvatski Dom na zabavu*“ (CH, br. 34 / 27.04.1912.).

Prema statistici za 1913. društvo je brojilo 96 članova. Uz starješinu DeMatteia upravu su činili zamjenik staroste Josip Cossio, tajnik Niko Car, blagajnik Niko Crnigović, dok su za odbornike birani Niko Medin i Niko Repanić. U društvu se jako dobro i intenzivno radilo – potvrđuju to brojne aktivnosti društva i zadovoljstvo članova. Dopis iz društva u kolovozu 1913. oslikava takvo stanje: „*Vrijedno je istaknuti da je sada ercegnovski Hrvatski sokol sa svojim vrsnim učiteljem br. Ilićem te odnosnim prednjačkim zborom, marom i voljom vježbača i glazbara, jedno od najagilnijih društva župe Gundulić*“. U prilog takvoj ocjeni navodi se relativno velik broj priređenih izleta i akademija te zastupstva na svečanostima u zemlji i izvan nje.[14]

O **Hrvatskom sokolu u Perastu** znamo malo toga. Novinski izvještaji su 1912. najavljivali osnutak, a izvještaj župe Gundulić za 1912. i potvrđuje da je to društvo 13.11. prijavilo svoj osnutak. Na glavnoj skupštini župe, održanoj početkom ožujka 1913. u Herceg Novom, sudjelovala su i tri izaslanika peraškog Sokola – Andrija Fishsitzer, Andro Marković i Anto Bogišić. No, društvo je uglavnom životarilo. Potvrđuje to i dopis vezan uz izlet hercegnovskog i kotorskog Hrvatskog sokola koncem kolovoza 1913. u Perast „*gdje je otrag godine dana osnovan Hrvatski sokol i neko vrijeme, možda nemajući potrebitog materijala ni sila, nije pokazivao života. Trebalo je pokušati, ne će li društvo prenuti iz sna*“. Oba su sokolska

[14] HS, br. 10 / 1913., str. 137

društva priredila javne vježbe s prostim i vježbama na spravama, koje su pratile kotorska i hercegnovska fanfara.[15] Iako je dojam s izleta bio savršen, ne znamo da li je ponukalo domaći peraški Sokol da se trgne. Do početka rata nije bilo više nikakvih sokolskih vijesti iz Perasta pa možemo zaključiti kako peraški Hrvatski Sokol nije bio potpuno zaživio.

U Budvi se, prema S. Obadu, Hrvatsko sokolsko društvo spominje već 1889., iako već prema prijerečenom nemamo čvrste potvrde takvom podatku. Ako je i postojalo, bilo je to kratkotrajnog karaktera i bez čvršće organizacijske forme. **Hrvatski sokol u Budvi** je službeno prijavio svoj osnutak župi Gundulić 23. kolovoza 1912., desetak dana prije onog u Perastu.[16] Krajem te iste godine, budvanski Hrvatski sokol broji 112 pripadnika svih kategorija – pedeset podupirajućih, 32 izvršujuća člana i 30 pripadnika muškog podmlatka. Tada je u Budvi postojao samo Hrvatski sokol, a osnutak Srpskog sokola se najavljivao krajem 1912. Nisu poznati tadašnji članovi Upravnog odbora društva – tek je poznat Petar Drviš, koji je zastupao društvo na glavnoj skupštini župe u Herceg Novom početkom ožujka 1913., kao i Ante Medin, koji će na istoj toj skupštini biti izabran za zamjenika starješine župe. Za razliku od peraškog, budvanski sokol se postepeno razvijao, kako u organizacijskom tako i u tjelovježbenom smislu. No, u svojem je radu nailazio na velike poteškoće koje im je pravio vladin povjerenik u Budvi Mate Bulić. Vrhunac u djelovanju društva nastupio je pred sam početak rata – krajem lipnja 1914. kad je održana prva javna vježba društva. Fotografija s ove svečanosti je objavljena u tadašnjem „Ilustrovanom svijetu“, zagrebačkom časopisu i prikazuje muško članstvo Sokola (sl. 1) koje je tada predvodio starosta Pasko Krasić (većina budvanskih sokolova sa slike je prepoznata i popisana od strane Davora Antonijolija i Zvonimira Dekovića). Sokolsko slavlje u Budvi bit će prekinuto vijestima iz Sarajeva o atentatu na prestolonasljednika. No, time neće biti

[15] Isto
[16] Isto, br. 4 / 1913., str. 59

okončano samo to slavlje – ubrzo će, objavom rata Srbiji, u zemlji biti obustavljen rad svih društvenih organizacija, pa tako i sokolskih društava.

3.1.2. Hrvatska sokolska župa „Gundulić“

U drugoj polovici prvog desetljeća 20. st. započele su se unutar Hrvatskog sokolskog saveza formirati župe, kao prijelazne organizacijske forme između Saveza i društava. Udruživanjem u župe, društva iz regije su zajednički nastupala u rješavanju organizacijskih, tehničkih i prosvjetnih pitanja. Najjužnija hrvatska sokolska župa sa sjedištem u Dubrovniku konstituirala se sredinom srpnja 1909., a dobila je naziv prema književniku Ivanu Gunduliću. Tada su se okupila društva iz Dubrovnika, Korčule, Metkovića, Blata i Janjine. Od 1911. župi Gundulić se priključuju i bokeljska sokolska društva. 24. rujna 1911. godine kotorski Hrvatski sokol postaje članom župe, a već na sljedećoj glavnoj godišnjoj skupštini župe, Marin Gavranić iz Kotora biva izabran za zamjenika starješine (Josipa Onyszkiewicza iz Dubrovnika).[17] Glavna godišnja skupština župe 1913. godine će se održati upravo u Boki kotorskoj, i to u hercegnovskom Hrvatskom domu 02. ožujka. Na toj sjednici je odobren rad župe kroz proteklu godinu te je izabrana nova uprava, u kojoj je Kotoranina Gavranića na mjestu zamjenika starješine zamjenio Ante Medin iz Budve. Zaključilo se i kako će se u prvoj polovici srpnja iste godine prirediti javna vježba župe u Herceg Novom.[18] Župska javna vježba se održala tek sredinom rujna iste godine, a na njoj su učestvovali i srpski sokoli iz Boke kao i odjeljenje Dušana Silnog iz Dubrovnika.[19] Na godišnjoj skupštini župe krajem ožujka 1914. izabrana je nova uprava u kojoj više nije bilo bokeljskih sokolaša. Tad je zaključeno kako će se II. župski slet održati sredinom srpnja u Korčuli, prigodom svečanog otkrića tamošnjeg Hrvatskog doma. No, taj će događaj

[17] HS, br. 2 / 1912., str. 29
[18] HS, br. 3 / 1913., str. 43
[19] Dubrovnik - Dubrovnik, br. 38 / 18.09.1913.

preduhitriti rat. Općenito, može se kazati kako je ova župa bila jedna od najneaktivnijih, pogotovo u tjelovježbenom pogledu.

3.1.3. Suradnja sa bokeljskim Srpskim sokolskim društvima

Već iz prethodnog teksta, moguće je iščitati visok stupanj suradnje hrvatskih i srpskih sokolskih društava u Boki kotorskoj. U odnosu na hrvatsku sokolsku organizaciju u Boki, srpska je donekle prednjačila brojem društava i organiziranošću, koja će svoj vrhunac doživjeti sredinom kolovoza 1912. ustanovljenjem Srpske sokolske župe na Primorju sa sjedištem u Herceg Novom. Ta župa nije bila isključivo omeđena bokokotorskim zaljevom, već se rasprostirala na čitavom području Dalmacije. No, većina njenih članica dolazila je upravo iz Boke, gdje je srpsko sokolstvo bilo i najorganiziranije, zbog čega je i izbor Herceg Novog za sjedište župe bio logičan potez. Prva srpska sokolska društva bila su osnovana 1907. – Dušan Silni u Dubrovniku i Srpski Soko u Kninu. Upravo je dubrovački Dušan Silni najviše doprinio pojavi i grananju sokolstva u Boki. Statistika bokeljskih društava krajem 1912., prema dopisu u Hrvatskom sokolu, govori sljedeće: u Boki kotorskoj djeluje pet srpskih sokolskih društava u Kotoru, Herceg Novom, Risnu, Kaštel Lastvi i Đenovićima s oko 345 članova i oko 80 pripadnika podmlatka (ukupno oko 425)[20]. Istovremeno hrvatska bokeljska društva bilježe 447 članova i 126 pripadnika podmlatka (ukupno 573). Samo Hrvatski sokol u Kotoru tada, prema tom izvoru, broji sveukupno 357 članova i djece učlanjene u podmlatku, što bi činilo 62% svih hrvatskih sokolova u Boki, odnosno 36% sveg bokeljskog sokolstva. Uspoređujući ove podatke sa službenom statistikom iz Hrvatskog sokolskog koledara za 1913. (radi se o podacima s početka godine), prema kojima članstvo HS Kotor broji 208, a ono HS Herceg Novog 96,

[20] Podaci nisu potpuni – nije naveden broj podmlatka niti podupirajućeg članstva u Risnu, Kaštel Lastvi i Đenovićima; P. J. „Razvitak sokolstva u Boci kotorskoj“, HS, br. 12 / 1912., str. 206.; Uspoređujući ove podatke sa kasnijom statistikom iz drugih, službenih izvora, možemo zaključiti kako se ipak radi o prenapuhanim brojkama i kod jednih i kod drugih.

vidljivo je veće i teško objašnjivo odstupanje (razlika od 42%). Sve u svemu, očito je kako je u Kotoru sokolstvo bilo najorganiziranije te je obuhvaćalo polovinu sveukupnog sokolskog članstva u Boki. Slijedio je Herceg Novi i Budva, a ostale sredine su participirale manjim udjelima.

Već te 1912. najavljeno je osnivanje Srpskog sokola u Budvi i Hrvatskog u Perastu. Statistika početkom 1913. svjedoči o povećanju članstva srpske župe (sveukupno 896 pripadnika svih kategorija) i novoosnovanom društvu u Paštroviću.[21] Najmasovnije društvo ove župe predstavlja kotorsko sa oko 175 članova i 48 pripadnika podmlatka[22], ali je najaktivniji ipak bio dubrovački Dušan Silni. Do početka rata Srpska župa na Primorju će obuhvaćati nešto manje - 710 članova (200 vježbača i 180 naraštajaca oba spola)[23], a ustrojit će se i društva u Bijeloj i Budvi.

Vrhunac rada srpskih društava predstavljali su sokolski sletovi župe na Primorju. Prvi slet se održao u Risnu sredinom rujna 1911., prigodom prvog istupa tamošnjeg društva (nije bio i prvi službeni slet župe). Na njemu su sudjelovali i dubrovački Dušan Silni, Srpski soko iz Herceg Novog te izaslanstva Srpskog i Hrvatskog sokola iz Kotora. I. službeni slet srpske župe na Primorju održan je u Dubrovniku početkom listopada 1913. Starješina župe Komnenović dočekao je brojne goste, od kojih je najistaknutija zasigurno bila Gundulićeva župa, koja je trebala nastupiti skupno na javnoj vježbi. No, kotorski i hercegnovski sokolaši nisu bili ponijeli vježbačka odijela „*radi čega morahu otpasti proste vježbe Gundulićeve župe*“.[24] II. župski slet se održavao na Kosovu kod Knina na Vidovdan 1914., no isti zbog poznatih okolnosti atentata u Sarajevu nije bio dovršen.

„*Naš će Soko gajiti, kao i svi Sokoli ideju sveslavenstva, pa onda i svaki Srbin, pošten i valjan čovjek ima slobodnog pristupa u naš Soko*“ (HS, br. 9-10 / 1911.,

---

[21] Hrvatski sokolski koledar (HSK), 1913., str. 208

[22] Prema P. J., “Razvitak sokolstva u Boci kotorskoj”, HS, br. 12 / 1912, str. 206

[23] D. Stepišnik, pojam «sokolstvo», Enciklopedija fizičke kulture (EFK), Jugoslavenski leksikografski zavod, tom II. Zagreb, 1977. str. 283

[24] CH, br. 42 / 18.10.1913.

str. 151), ističe se poput krilatice u prvim dopisima. I doista, nije se radilo tek o praznim riječima, a dokazuju to mnoge zajedničke manifestacije hrvatskih i srpskih sokola. Tako je u Kotoru 1912. na ideju Hrvatskog sokola proslavljen blagdan sv. Ćirila i Metoda – narodni blagdan „*a učestvovaše svi hrvatski i srpski Sokoli iz Boke kotorske*". Ovu su svečanost poduprle istaknute javne ličnosti: „*vježbama na vojničkom polju prisutvovali su kotorski načelnik Radimiri, zastupnik dr. Vukotić, dvorski savjetnik Budisavljević, general Novak, muljanski načelnik Pasković i velik broj uglednih građana*". Sljedila je neizbježna večernja zabava u općinskom perivoju u kojem je domaćin – Hrvatski sokol u Kotoru pogostio brojne uzvanike. Nazdravljalo se hrvatskoj i srpskoj slozi, večer je prštala optimizmom.[25] Društva u Kotoru su bila upućena jedno na drugo jer su u početku dijelili iste učitelje gimnastike.

Suradnju i bliskost hrvatskog i srpskog sokolstva u Boki potvrdili su i drugi događaji. Na prvoj javnoj vježbi Srpskog sokola iz Herceg Novog, prigodom savinske svečanosti, „*bratski Hrvatski Soko iz mjesta korporativno je učestvovao te je bratski primljen i u večer svečano ispraćen*".[26] Na blagoslovu barjaka Srpskog sokola u Kotoru početkom rujna 1912. sudjelovali su korporativno HS Herceg Novi i Kotor te odjeli iz Dubrovnika i Budve.[27] Prilikom povratka s izleta u Perast, hercegnovski Hrvatski sokol je bio koncem kolovoza 1913. burno pozdravljen prilikom prolaska kroz Kamenare „*od braće Srba.. rasvjetom i raketama*".[28] Spomenuti I. srpski slet župe na Primorju okupio je i velik broj hrvatskih sokolova. Uz brojna izaslanstva Hrvojeve, Krešimirove, Paližnove župe, prisustvovali su i svi hrvatski sokolovi iz Boke. „*Naš srpski slet bio je po tome u stvari čista, prava i veličanstvena manifestacija Srpsko-Hrvatskog sokolstva na našem Primorju.*"[29] Na

[25] HS, br. 9 / 1912., str. 146
[26] Dubrovnik, br. 36 / 05.09.1912.
[27] Hrvatski sokol u Kotoru nije mogao razviti svoj barjak jer nije posjedovao vlastitog doma, što je bio preduvjet.
[28] HS, br. 10 / 1913, str. 137
[29] Dubrovnik, br. 42 / 16.10.1913.

pogrebu Milorada Matovića u Dobroti sredinom travnja 1914., koji je preminuo u Trstu poslije kratke bolesti u 26-oj godini (bio je angažiran u dobrotskoj Slavjanskoj Čitaonici), prisustvovali su i odaslanstva Hrvatskog i Srpskog sokola iz Kotora (NL, br. 31 / 18.04.1914.). Narodni list je početkom svibnja 1914. najavio zajedničku sokolsku akademiju s plesom Hrvatskog i Srpskog sokola u Herceg Novom, koja se održavala u tamošnjem Hrvatskom domu (NL, br. 35 / 02.05.1914.). Na Trojičin dan 1914. u Budvi prigodom prvog javnog istupa tamošnjeg Srpskog sokola „*niđe ti oko nije moglo zazreti srpsku trobojku bez bratske hrvatske*".[30] Upravo je prednjačila suradnja društava u Herceg Novom, a najviše se istaknula organizacija zajedničkog izleta u Bijelu, čija je svrha bila poduprijeti rad tamošnjeg novoosnovanog Srpskog sokola.

„*Nekoliko časaka prije 1 sata pos. podne uputiše se naši sokoli, svrstani u jednu četu, iz Hrvatskog doma, sa muzikom hrvat. Sokola do na pristanište.. Na čelu povorke stupali su starješine hrv. Sokola Ivan DeMattei i Josip Kosio te srpskog Sokola brat Jovo Sekulović. Četom je zapovijedao na polasku prednjak hrv. sokola brat N. Doneš, a na povratku vođa srp. Sokola brat Risto Rundo.. Okolo 2 ½ sata pos. pod. četa je stigla pred sokolanu bratskog bijelskog Sokola.. Dirljivo je bilo viđeti dolazak složne braće u jedno čisto i isključivo srpko mjesto, iskićeno i hrvatskim trobojnicama a sviranjem muzike hrvat. sokola – srpskom koračnicom.*"

Poslije odmora uslijedile su vježbe društava iz Herceg Novog i Đenovića, a potom i objed na kojem su dugo nazdravljalo zajedničkoj suradnji. Uslijedio je povratak.

„*Četa je prevalila put od Bijele do Hercegnovog u neprestanom oduševljenju i pjevanju hrv. i srp. pjesama i divnom sviranju vrijedne muzike hrvat. sokola. Nešto iza 7 sata četa je bila pred hrvat. domom u Hercegnovom gdje je bio razlaz, ali se braća ne htjedoše razići nego složno zajednički, odkrivenih glava odpjevaše „Oj*

[30] Isto, br. 17 / 18.06.1914.

Slaveni". Dostojanstveno, mirno, složno, bratski izveo se i završio ovaj mali ali puno značajni zajednički izlet, na kome smo došli do još tvrđeg uvjerenja da su nas samo umjetne pregrade tako dugo rastavljale i da nema te sile koja bi nas mogla skrenuti sa puta bratske ljubavi i sloge pa makar se sve ovo našim „usrećiteljima" i ne sviđalo! Srbin" (Dubrovnik, br. 44 / 30.10.1913.)

U Herceg Novom se već u ožujku 1913., na inicijativu Jova Sekulovića, staroste Srpskog sokola, osnovao zajednički odbor članova uprave dvaju sokolskih društava za rješavanje „važnih stvari".[31] Kasnije će se ustvrditi kako su spomenuta društva bila „žarišta nacionalnih težnji".[32] Sve u svemu, činilo se da je na sokolskom polju vladala iskrenost i otvorenost u odnosima Hrvata i Srba. To će potvrditi i događaji koji će uslijediti po svršetku I. svjetskog rata u novoj jugoslavenskoj zajednici. Naime, kotorski Hrvatski i Srpski Soko bit će prva sokolska društva u Kraljevstvu SHS koja će u ožujku 1919., na inicijativu Hrvatskog sokola, i prije samog poziva Novosadskog sokolskog sabora, odbaciti plemenske prefikse i ujediniti se u zajednički „Jugoslavenski Sokol".

3.2. **Bokokotorska stvarnost** – društveni, politički i gospodarski kontekst

Premda austrijski posjed (od 1814.), Boka kotorska sve do aneksije Bosne i Hercegovine 1908. predstavlja geografski, ali i politički 'corpus separatum'.[33] Austrijsku vladavinu je obilježilo opće gospodarsko nazadovanje, što se ponajprije ogledalo u propasti jedrenjačkog pomorstva i nespremnosti, ali i namjernom kočenju uvođenja parobrodarstva. Naime, u drugoj polovici 19. st. Boka je odabrana za veliku luku austrijske ratne mornarice, pa je čitav zaljev Boke postao vojno-strateški važan, što je samo po sebi isključilo razvoj civilnog sektora, a

---

31 P. V. Kovačević, „25 godina Sokolskog društva u Kotoru", GB, br. 173 / 25.4.1936.
32 „Osnivanje prvog Jugoslavenskog sokola u Kotoru", GB, br. 28 / 3.6.1933.
33 Od Dalmacije je bila odijeljena uskim primorskim pojasom Sutorine; I. Crkvenčić – A. Schaller, Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918., Hrvatski geografski glasnik (HGG), Zagreb, 2005., 67/2, str. 112-113

donijelo brojne objekte vojne infrastrukture i značajan udjel stranih državljana (1910. – 16.7%).

Mnogi novinski dopisi ocjenjuju gospodarsku situaciju u Boki kotorskoj „*na rubu propasti*“. „*Teško je nanizati sve bjede koje tište ovaj čaroban naš kraj. Jadan je seljak spao na najviše grane siromaštva.. Oskudijeva najbitnijim uvjetima.. Zar propale one dvije tvornice u Tivtu* (misli se na Dalmatinske tvornice cigle – op.a.) *označuju razvitak i napredak njezin..*“. Dopisnik M.B. vidi uzroke ovoj situaciji u nedostatku svjesnih i naprednih pojedinaca. „*Da je Boka svojina kojeg drugog naroda, cvala bi!*“. Nestašica nacionalne svijesti, ikakvog doticaja s kulturom uzrok je i moralne propasti Boke, zaključuje M.B.[34] Ipak bilo je naznaka i pomaka na tom području. Pred početak rata puštena je u promet 'automobilska sveza' Dubrovnik-Kotor, u zaljevu je navraćalo sve više turista parobrodovima, položen je kamen temeljac za gradski vodovod u Kotoru, gdje je i pokrenut rad tvrtke 'Umrath i Drugi' iz Praga s proizvodnjom najmodernijih konstrukcija lokomobila, Dalmatinske tvornice cigle su udružene u kartel i započele su pozitivno poslovati.. Sveukupno gledajući, ipak malo i nedovoljno, ali i prekasno da bi to obični bokeljski puk osjetio u razdoblju Austro-Ugarske.

Područje Boke administrativno je obuhvaćalo kotar Kotor podijeljen na 12 općina[35] i tri sudbena okruga (Kotor, Herceg Novi i Risan). Prema popisu stanovništva iz 1910. na ovom području živi 22.823 stanovnika, od toga najviše u općini Kotor (5.978). Kotor je uostalom bio središte Boke s najvećim brojem institucija – upravnih civilnih i vojnih, ali npr. u popisu iz 1900. nema niti jedne ustanove gospodarskog karaktera![36] Velika većina zaposlenih u vojnim službama bili su strani državljani, što je predstavljalo dodatnu otežavajuću okolnost za zapošljavanje (preživljavanje) domaćeg stanovništva. Prema vjeroispovijesti većinu je

---

[34] CH, br. 80 / 07.10.1911.

[35] Herceg Novi, Luštica, Kotor, Dobrota, Krtole, Lastva, Muo, Prčanj, Stoliv, Tivat, Risan i Perast

[36] I. Crkvenčić – A. Schaller, Boka kotorska: Etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814-1918), HGG, Zagreb, 2006., 68/1, str. 57-59

predstavljalo katoličko stanovništvo (1910. – 57%), dok je pravoslavaca te iste godine bilo 40.9%.[37] Srpskohrvatskim jezikom 1910. govorilo je 86%, njemačkim 4%, talijanskim 4%, ostalim 6%. Metodom složenog križanja (podataka o vjeroispovijesti i jeziku) Crkvenčića i Schallera, na etničkoj karti tadašnje Boke (1910.) u Perastu je bilo 70.4% Hrvata, 56.2% u Kotoru, a 54.4% u Herceg Novom.[38]

Na političkoj sceni hrvatskog korpusa tih se godina osjećalo dvojstvo, koje je proisteklo iz rascjepa Stranke prava. Pravaštvo se u Boki javilo početkom devedesetih 19. st., i to pod jakim utjecajem Frana Supila i njegove „Crvene Hrvatske". Ipak, ono će tek 1907. zadobiti organizacijsku formu. M. Diklić zaključuje kako se nisu željeli zamjeriti pravoslavnom pučanstvu.[39] Umjesto samostalnog djelovanja, bokeljski pravaši biraju tiješnju suradnju s narodnjacima i drugim Hrvatima, ponajprije za sprovođenje izbora za općinska vijeća, Dalmatinski sabor i Carevinsko vijeće. Rascjep unutar Stranke prava 1905., onemogućio je daljnja nastojanja u tom pravcu. Slijedeći 'politiku novog kursa' koja je propagirala hrvatsko-srpsko političko zbližavanje i upozoravala na njemački prodor prema Istoku, ujedinile su se Stranka prava i Narodna stranka u Hrvatsku stranku. Program nove stranke udaljio je dio članstva Stranke prava, te će isti formirati novu pravašku stranku, koja će se protiviti slavenskom zbližavanju i počesto raspirivati mržnju prema Srbima. I u Boki kotorskoj su se uskoro raslojile pravaške pristalice. Sredinom 1907. oni radikalniji su se okupili te su u Mulu, tradicionalnom pravaškom uporištu, održali osnivačku skupštinu Stranke prava za Boku. Na skupštini, koja je žestoko osudila politiku novog kursa i austrugarsku dualističku

[37] Katolici su imali većinu u općinama Kotor, Dobrota, Lastva, Muo, Prčanj, Stoliv, Tivat i Perast, dok su pravoslavci imali većinu u Herceg Novom, Luštici, Krtolama, i Risnu. U gradovima Kotoru, Herceg Novom i Perastu katolici čine većinu 1910., a pravoslavci u Risnu; Isto

[38] U mjestima Krašić, Bogdašići, Lepetane, Mrčevac, Špiljari, Donja Lastva, Gornja Lastva, Gornji Stoliv, Đurići, Kostanjica i Strp – Lipci Hrvati su imali gotovo 100%-tnu većinu, a u Škaljarima, Dobroti, Muu, Donjem Stolivu, Prčnju i Tivtu tročetvrtinsku; Isto, str. 65-69

[39] M. Diklić, Pravaštvo u Boki kotorskoj, Zbornik Hrvati Boke kotorske, Orebić, 2003., str. 145-146

politiku, izabran je javni bilježnik Ivan DeMattei za predsjednika.[40] Ipak, zanimljivo je da će isti taj De Mattei biti starješina Hrvatskog sokola u Herceg Novom od 1911., a riječ je o društvu koje je dalo značajan obol u slavenskom zbližavanju Boke. Ovaj bi podatak mogao sugerirati kako se DeMattei u međuvremenu predomislio ili da hercegnovski pravaši nisu bili toliko nacionalno i politički isključivi. Na drugoj strani, koja je i prevladavala, bile su pristaše Hrvatske stranke. Dr. Ante Miladinov i Marko Šarić iz Kotora su 1911. bili članovima upravnog odbora te stranke na razini Dalmacije. Općenito gledajući, naprednjaštvo je imalo dosta pobornika, što možemo suditi i prema broju dopisa koji prozivaju klerikalizam (usko povezan uz Stranku prava, koju su zbog predsjednika don Ive Prodana nazivali i 'strankom mantijaša'), uzdižu jedinstvo Hrvata i Srba, slobodnu misao...

Na političkoj sceni Kotora i Boke bila je aktivna i Srpska stranka, koja je zastupala pravoslavno stanovništvo, počesto surađujući s pristašama Hrvatske stranke i Napredne omladine. No, smrću istaknutih stranačkih prvaka Save Bjelanovića i Antuna Fabrisa stranka je prestala djelovati. *„Srbi na Primorju odjednom ostadoše kao stado bez čobana i svak udrio na svoju stranu*“.[41] Upravo se tih predratnih godina razvija velika rasprava u tisku, ponajviše 'Dubrovniku' koji je bio glasilo dubrovačkih Srba, o potrebi i načinu ponovne organizacije stranke Srba na Primorju.[42] Treća opcija je bila talijanaška, koja je djelovala kroz svoje društvo 'Lega nazionale', a okupljala je uglavnom državne činovnike.

---

[40] Isto, str. 147-8

[41] Dubrovnik, br. 39 / 25.09.1913.

[42] Na skupštini u Zadru sredinom veljače 1912., koju su inicirali srpski poslanici u Carevinskom vijeću i Dalmatinskom saboru, donesen je načelni program Srpske narodne stranke na Primorju. Jedna od točaka programa govori: „Srpska narodna stranka na Primorju smatra Hrvate kao rođenu braću i prema tome doprinijeće da se svijest o narodnom jedinstvu ojača u ljubavi i težnjama za postignuće zajedničkih ideala“. Program je u 'Dubrovniku' kritiziran kao zastarjeli (nije se maknuo od sintagme 'Balkan i balkanski narodi'), apsolutistički (nedodirljiv položaj poslanika), uskogrudan (zanemaruje se položaj širokih narodnih masa) i neprovediv (Dubrovnik, br. 9 / 29.02.1912.). I, uistinu, stranka nije zaživjela.

Kroz nastajanje i rad kulturno-umjetničkih društava ogledala se nacionalna homogenizacija i politička integracija slavenskog stanovništva u Boki kotorskoj. Prema S. Obadu, taj se proces kod hrvatskog naroda može pratiti od kraja 18. st. te ga on dijeli u nekoliko faza: 1. (elitistička) faza traje od kraja 18. st. do 1848. i zahvaća samo crkvenu i svjetovnu elitu, 2. faza traje do osamdesetih godina 19. st., a odlikuju je društva 'slavjanskog' duha, širokog društvenog kruga te 3. faza do početka I. svjetskog rata. Ta je faza započela jačanjem i širenjem srpske nacionalne svijesti nakon posjeta Vuka Karadžića Boki i naročito nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. Mlađi Srbi izlaze iz 'slavjanskih' i osnivaju srpska društva. U kašnjenju za srpskom, i hrvatska nacionalna svijest počinje jačati u ovoj fazi. Posljedica je to djelovanja političkih stranaka – Narodne stranke, Stranke prava i Čiste stranke prava, društava: Matice dalmatinske, Matice hrvatske i Družbe sv. Ćirila i Metoda, „*primanjem i čitanjem izdanja.. njihovom suradnjom u hrvatskom tisku*“ (Obad, 2003., str. 431). Krajem 19. st. i početkom 20. st. nastaju brojna hrvatska društva raznih profila po Boki. U mnogim društvima s hrvatskim predznakom djeluje i pravoslavno stanovništvo, ali i obrnuto.

Sokolska društva su se, u odnosu na ostala društva, konstituirala relativno kasno. To se ponajprije može 'zahvaliti' neslozi političara. Kao što je već prije istaknuto, hrvatski politički korpus Boke kotorske u tom razdoblju nije bio ujedinjen. Prilikom prvih pokušaja oformljavanja Hrvatskog sokola u Kotoru 1910. ispriječile su se izvjesne **političke prepreke**. „*Radili su marno, ali im je strančarenje stavljalo prepona i to je zastalo*“ (HS, br. 9-10 / 1910., str. 151). Dopis u Crvenoj Hrvatskoj izdvaja naprednjake kao poticatelje pokretanja rada Sokola, a pravaše kao one koji svojski koče takvo što: „*U Sokolu moraju, istina je biti svi Hrvati ali famozni pravaši ne će, da zajednički osnuju Soko, ali ovim čijim težnjama ovi robuju, ne stoji to u prilog. Njihovi gospari ne će, da se oni osvijeste već da im služe gadno njihovim nama pogubnim ciljevima*“.[43] Da su u sukobima pravaša i

[43] CH, br. 67 / 20.08.1910.

naprednjaka u Boki kotorskoj bili uključeni izravno i sokolaši, svjedoči i crtica iz tadašnje periodike. Hvaleći uspjelu zabavu Hrvatskog sokola u Kotoru početkom siječnja 1912. i njezine organizatore, Crvena Hrvatska zastaje kod imena starješine R. Peručića i tajnika S. Giunia ističući: „*Svi napadaji na ovu dvojicu u poznatom listu posve su neosnovani i lažni*“ (CH, br. 4 / 13.01.1912.). Riječ je očito o suparničkoj Pravoj Crvenoj Hrvatskoj, koja je zastupala pravašku politiku i očito uzela na zub naprednjačke lidere kotorskog Sokola. Suradnja hrvatskih i srpskih sokolskih društava Boke bila je uvijek isticana kao najistaknutiji primjer slavenske uzajamnosti, a što su pravaški orijentirani Hrvati uzimali za zlo. No, nije riječ o isključivo crno-bijeloj situaciji. Na čelu HS-a u Herceg Novom stoji De Mattei, jedan od najistaknutijih pravaša Boke, ali navedeno društvo, svejedno, blisko surađuje sa srpskim društvom u gradu. Prigodom izleta HS-a iz Kotora u Tivat, „sokolsko gnijezdo pravaša“, kako mu tepa pravaško glasilo 'Hrvatska kruna', prima oduševljeno i „uzhićeno.. naš Hrvatski Soko iz Kotora“.[44] Dakle, bez obzira na izvjesne trzavice u početku, hrvatski narod u Boki, premda različitih političkih stajališta, u cjelini prihvaća sokolsku ideju. Važno je spomenuti kako upravo u vrijeme pokretanja sokolskog rada u Boki krajem 1911., nastaje rascjep unutar Hrvatskog sokolskog saveza. Buntovni pravaški sokolovi nakon niza incidenata u pojedinim dalmatinskim društvima posežu za stvaranjem Pravog hrvatskog sokola, tj. paralelnog saveza – *Hrvatske sokolske zajednice* (HSZ). „*Što nas je navelo na istup iz hrvatske sokolske organizacije, pitaće se mnogi.. Sokolstvo je narodna inštitucija i mora služiti onom narodu od kojega se i rekrutiraju sokolske čete.. Mi smo mnogo izdajničkih hitaca parirali, dosta smo ih gorkih popili i ne htjedosmo u javnost iznašati.. Nami je bilo teško pri srcu... nami prvim osnivačima i širiteljima sokolske ideje u Dalmaciji!.. Prave se „srbijanske“ manifestacije.. čuje se protukatoličkih poklika.. Cijela pak Hrvojina župa diše po slavosrpsku.. nas vodi plemenita namjera, da sve ono što je još zdravo i pošteno okupimo u naše*

[44] Hrvatska kruna (HK) – Zadar, br. 61 / 26.06.1912.

redove.."[45] Iako u Boki neće doći do dezintegracije u postojećim hrvatskim sokolskim društvima, tj. do odvajanja buntovnika i osnivanja Pravog hrvatskog sokola, Hrvatska katolička mladenačka društva u Perastu, Mulu, a vjerojatno i u Kotoru, bit će članovi spomenute zajednice.[46] Naime, ova je organizacija s ciljem širenja svojeg utjecaja i okrupnjavanja hrvatske pravaško-katoličke scene u svoje redove primala i spomenuta katolička društva, s obzirom da su imala svrhu da uz duševni gaje i tjelesni odgoj u katoličkom i hrvatskom duhu. Obad u svojem radu o hrvatskim društvima Boke spominje ova tri društva koja su djelovala do početka rata. Za peraško navodi kako je 1912. imalo 29 članova, a za kotorsko prvog predsjednika – Tripu Tomasa.[47] Znakovito je da su ova tri društva osnovana 1911., što se može dovesti u najužu vezu s osnutkom HSZ-a. Na stranicama glasila HSZ-a „Pravi Hrvatski Sokol" spomenute su i dvije notice o djelovanju ovih bokeljskih društava. Za društvo u Mulu navodi se kako je uvedena „*sistematična tjelovježba, koja se prekinula radi ružih vremena, jer je prednjacima iz Kotora bilo nezgodno zalaziti, te je po tome i zapeo ove zime sav rad u društvu, što se nadamo, da će opet oživjeti na proljeće*". Za peraško društvo se ističe kako se upravo započela uvoditi gimnastika te kako ima sve preduvjete za uspjeh. „*Dobro napreduje, a zauzimlje se za nj i mjesni župnik*". Vijesti iz Boke su pobudile optimizam, pa se zaključuje kako bi za Boku kotorsku bilo dobro osnovati posebnu župu unutar HSZ-a „*jer se u Boki društva, danomice množe*".[48] Ovaj optimizam je ipak bio neutemeljen te nije bilo novoosnovanih društava u Boki, a time niti ustroja posebne župe. I sama Hrvatska sokolska zajednica je zapala u stagnaciju - očekivao se veliki priljev svih sokolaša pravaške provenijencije, ali se priključio tek manji broj. Glavnina poklonika se zadržala u široj splitskoj regiji, a veći dio klera (od kojeg su oni

---

[45] Pravi Hrvatski Sokol (PHS) – Split, br. 1, 1.12.1911.

[46] U radu „Hrvatski sokol Boke kotorske u razdoblju Austro-Ugarske monarhije 1911-1914", objavljenom u Godišnjaku Pomorskog muzeja u Kotoru (br. 55/56), pogrešno sam zaključio kako Hrvatska sokolska zajednica nije djelovala na prostoru Boke

[47] Obad, 2003., str. 433-4, 435, 437

[48] PHS, br. 4 / ožujak 1912., str. 4

očekivali najveću potporu) je mlako reagirao na njihovu organizaciju. Ubrzo je uslijedilo i okončanje djelovanja početkom I. svjetskog rata.

„*Hoćemo da se snažno suprotstavimo klerikalnom pregnuću.. Klerikalna najezda pod firmom nekog nacionalnog radikalizma utire put svojim težnjama.. Naše antiklerikalno djelovanje biće radikalno.. Mladi smo, puni snage i odvažnosti..*“, nedvosmislena je poruka jednog bokeljskog naprednjaka pod pseudonimom „B. a.“ spomenutim organizacijama, a jasno svjedoči o izuzetno napetom odnosu ovih dvaju blokova. **Antiklerikalnost**, kao jedna od važnijih stavki u naprednjačkoj ideologiji, bila je raširena i u sokolskom pokretu. Iz Katoličke crkve prozivalo se ovaj pokret i njegovog duhovnog oca M. Tyrša kao oličenja bezboštva i materijalizma. Strah od liberalizma, čije je slobodoumlje, vjera u napredak i demokratizam temeljeno na racionalnim i pozitivističkim postavkama proželo i sokolstvo, nagnao je Crkvu da posegne za formiranjem vlastite gimnastičke organizacije pod nazivom „Orlovi“ (sukobljavanje simbola!) te na taj način odgovori 'odkatoličenju' mladih, kako su shvaćali rad sokola. Orlovski pokret je nastao već krajem 19. st. u Češkoj, a do I. svjetskog rata se proširio po slovenskim zemljama i Poljskoj. HSZ je u Hrvatskoj i Dalmaciji bio svojevrsni pandan takvoj organizaciji.

Antitalijanaška orijentacija je, inače, bila prevladavajuća karakteristika čitavog dalmatinskog sokolstva, ali u Boki nije naročito dolazila do izražaja jer talijanaši nisu predstavljali toliko jaku grupaciju, kao u nekim drugim sredinama Dalmacije. U Boki je više dolazila do izražaja **antiaustrijska crta**, koja je dosegnula vrhunac pred sam početak rata. Prigodom sokolskog sleta u Budvi, u lipnju 1914., skinuta je sa crkve sv. Ivana austrijska i postavljena hrvatska zastava.[49] U Budvi je tih godina vladao oštrom rukom povjerenik Mate Bulić[50], kojeg se prozivalo i za

---

[49] Obad, 2003., str. 434-435

[50] Zanimljivo je kako će taj isti Mate Bulić krajem tridesetih postati osoba od povjerenja Hrvatske seljačke stranke te će mu biti povjerena, ponovno, povjerenička funkcija u tada novoformiranoj Ispostavi Banske vlasti Banovine Hrvatske u Splitu. Sada u sasvim drugom političkom okruženju,

onemogućavanje rada društvima s hrvatskim predznakom. Austrijske vlasti su s velikom nelagodom promatrale razvoj sokolske organizacije, videći u njoj opasnost za opstanak dualističke Monarhije. „Sokolska ideja kao antiteza habsburštvu“[51] bila je predvodnikom oslobađanja i nametanja slavenskog elementa kao jednako važnog u njemačko-mađarskom carstvu. Vlasti, stoga, koče organiziranje sokolskih društava, odugovlače s odobravanjem pravilnika vraćajući ih na doradu. Državni organi budno bdiju nad djelatnošću sokolske organizacije i kretanjem istaknutih sokolskih radnika, što će se naročito osjetiti pred i nakon početka rata. Sredinom rujna 1913. u Herceg Novom se održavala javna vježba župe Gundulić, a tisak je zabilježio: „*Svakome je upalo u oko, da je toga dana.. bilo mnogo žandara i detektiva, koji su revno uredovali*“.[52] Za proslave Zrinsko-Frankopanskog dana u Herceg Novom početkom svibnja 1914. u zadnji čas je zabranjena velika povorka po gradskim ulicama do katoličke crkve.[53] Nakon proglašenja rata Kraljevini Srbiji u srpnju 1914, obznanom namjesnika potpuno je obustavljena djelatnost društava – uglavnom srpskog predznaka. Bila je riječ o svim sokolskim društvima – Srpski soko u Kotoru, Bijeloj, Budvi, Herceg Novom, Đenovićima, Paštroviću i Risnu, kao i Srpska sokolska župa na Primorju. Ukinuta su i preostala srpska društva (domovi, čitaonice..). Ostala društva, i ona hrvatskog predznaka, su se po inerciji događaja privremeno ili trajno ugasila. Istaknuti sokolski radnici su bili proganjani od austrijske policije, naročito prof. Antun Belas u redovima hrvatskih i prof. Vicko Tripković i Bogomil Jovović u redovima srpskih sokola. Imovina sokolskih društava je konfiscirana. U tvrđavi sv. Ivana i na Mamuli su internirani neki 'politički opasni' lokalni funkcioneri i zastupnici. Nastupila su teška vremena i za Boku i za čitavu Europu.

dobro obavlja posao za vladajući HSS. Očito, odan i vjeran činovnik svakoj vlasti. Vidi: T. Barčot, Ispostava Banske vlasti Banovine Hrvatske u Splitu 1939-1941, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar, 2006. (48), str. 667-702

[51] P. V. Kovačević, „25 godina Sokolskog društva u Kotoru“, GB, br. 173 / 25.04.1936.

[52] Dubrovnik, br. 38/18.09.1913.

[53] “Dvadeset i pet godina rada Sokolskog društva Bijela”, GB, br. 230 / 19.06.1937.

U srpnju 1914. 'kotorski furtimaši' su planirali priredititi protusrpske izgrede u Kotoru dovevši „*nekoliko Škaljara i Muljana.. nekoliko arbanasa i probisvjeta*“, no demonstracije su neslavno propale na vijest o dolasku seljaka iz Grblja.[54] I tako je još jednom slavenska uzajamnost potvrdila svoju ukorijenjenost u Boki.

3.3. **Tjelovježba**

Nakon izgnanstva u srednjem vijeku, nastupom humanizma i renesanse tjelovježba ponovno dobiva pravo javnosti. S aktualiziranjem antičke baštine, ponovno oživljava svijet golih grčkih atleta i gimnaziona, nameće se vrijednost i nužnost gimnastike. Doprinijeli su tome i radovi Komenskog, Locka, Russeaua, Falenbera, Bezedova i drugih. Početkom 19. st. razvija se u njemačkim zemljama društvena tjelovježba, u sklopu koje će se razviti i sokolski pokret. Sokolstvo je, inače, nastalo u prvom razvojnom stupnju tjelesnog odgoja – etnocentrizmu[55], razdoblju od kraja 18. st., koje je obilježeno sukobom starog i novog svijeta. Iz tog sukoba proizlaze nacionalni pokreti, a i potreba za nacionalnom vojskom (time i odbacivanjem profesionalne vojske). Potreba fizičke spreme budućih vojnika potaknut će nastanak vojne gimnastike, a na tom tragu će stvarati i M. Tyrš. Njegov tjelovježbeni sustav, temeljen na njemačkoj tjelovježbi, nije donio bitne tehničke novine[56], ali je iskočio svojim odgojno-političkim ciljevima. Oni su se naročito mogli zamjetiti na masovnim sletovima, koji su predstavljali vrhunac tjelovježbenog rada u društvu kada se on prezentirao širokoj javnosti. Tjelovježbeni

---

[54] CH, br. 22 / 18.07.1914.

[55] Z. Savić - D. Savić, Sokolstvo – The national and political movement or a political party, Facta universitatis – Series: Fhysical Education, Fakultet za fizičko vaspitanje u Nišu, br. 6, 1999.

[56] Tyrš je svoj sustav podijelio u četiri osnovne skupine vježbi: 1. vježbe bez sprava ili bez pomoći (proste i redovne vježbe); 2. vježbe pomoću sprava: a) sa spravom (bučicama, batinama, čunjevima, b) na spravama (vis – izmjena visa, potpor – izmjena potpora, sjed – izmjena sjeda, pomicanja, njihanja, okreti, uzmaci, upori, premaci, kovrtljaji, metanja i izdržaji); 3. vježbe provedive pomoću drugih (skupine, raznosti) te 4. borilačke vježbe (hrvanje, šakanje, mačevanje, otpore, potezanja i pritiskivanja).

stup u svakom društvu je bio prednjak, koji je, kao što mu i ime govori, prednjačio u gimnastici i predvodio vježbama.[57]

U Kotoru gimnastika nije došla tek sa sokolstvom, ona već organizirano postoji kao 'relativno obligatan' predmet na Višoj gimnaziji. U Dalmaciji se još vježbalo na Višim gimnazijama u Dubrovniku, Splitu i Zadru, ali 'neobligatno' (!), dok je jedino na splitskoj Višoj realki gimnastika bila obvezna. Tako su 1907. na Višoj kotorskoj gimnaziji vježbali dva odjela (ukupno 150 učenika) 2 sata na tjedan pod vodstvom profesora nautičkih škola Antuna viteza Badena. Vježbalo se na vojničkom vježbalištu u Benavi, ali i u veslanju na posebnoj školskoj lađi.[58] Od 1909. vježba se 4 sata tjedno, ali broj učenika pada na 39 (HSK, 1909.). 1911. godine broj učenika raste na 93 (više nego u Dubrovniku i Zadru).[59] Sljedeće godine gimnastiku preuzima novi profesor Marin Gavranić, istaknuti kotorski sokolski radnik, i upravo tu nastaje poveznica sa Hrvatskim sokolom, a uz veslanje počinje se vježbati i streljaštvo[60] (HSK, 1912.). Tadašnji 61 učenik – gimnastičar se 1913. gotovo udvostručava (103 učenika na gimnastici), s napomenom da gimnastika u I. i II. razredu postaje obvezna – sveukupno vježbaju tri odjela 6 sati na tjedan (HSK, 1913.). Dakle, može se pratiti jedna uzlazna putanja razvoja školske gimnastike – kako u njenoj obveznosti pohađanja, povećanju sadržaja (veslanje i streljaštvo) i tjedne satnice. Značajni pomaci se odvijaju upravo u 'mandatu' Marina Gavranića, spone sokolstva i školske gimnastike.

---

[57] Pri tome je morao paziti na izvjesna pravila: 1.vježbaj *postepeno* (tako da nove vježbe nastaju genetički); *od lakšega težemu*; *od poznatog nepoznatom*; *od jednostavnog složenom*; 2. *obučavaj zorno* («imenuj svaku vježbu prije nego je pokažeš; poslije je rastumači i razjasni»); 3. *prosuđuj izvedbe i ispravljaj greške*; 4. *ponavljaj*; 5. *iskoristi vrijeme na raspolaganju.*

[58] HSK, 1907.

[59] HSK, 1911.

[60] Pojava streljaštva u školama nije baš oduševila neke starije Kotorane. Tako jedan pod pseudonimom 'Starina' piše u dopisu 'Jedna mana naše mladeži': „Biće vam zaista poznata najnovija reforma vladina, da se po školama uče đaci pucanju. Iako je slobodan predmet, ovamo ih se je veoma velik broj upisao. Lijepo je znati baratati puškom, učiti oko vještom gađanju, ... ali to se može, mislim, postići i drugdje“; CH, br. 7 / 24.01.1912.

„*Već tri tjedna vježbamo..*“ riječi su dopisa iz Kotora, kojim je jasno naznačeno kako je i prije formalnog osnutka društva počelo redovno vježbanje.[61] No, ispriječio se problem nedostatka adekvatnih prostorija za tjelovježbu. Zahvaljujući naklonjenosti Općinske uprave „*koja nam je u pomanjkanju prostorija ustupila vjećnicu (!) za vježbu*“, osigurao se je ipak kakav-takav redoviti ritam vježbi.[62] Kasnije se vježbalo i u dvorištu franjevaca te na Puču u Škaljarima.[63] Češki sokoli Holan, Prohaska i Babaček, za vrijeme svog vojnog odsluženja u Kotoru, pružili su prvi uvid u sokolsku gimnastiku i Hrvatskom i Srpskom sokolu u gradu.[64]
Za prvog vođu kotorskog Hrvatskog sokola izabran je Ferdinand pl. Ghetaldi. „*Njemu valja izraziti dužno priznanje, jer se on sa svim marom i najvećom požrtvovnošću brine oko napredovanja našeg Sokola.. njegovo nastojanje ne samo da zaslužuje svaku pohvalu.. Osobito nas veseli da ga je u dio palo imenovanje vođom, koje iz srca željasmo, budući da se je od osnivanja uvijek trudio i radio za Sokol*“ (CH, br. 77 / 27.09.1911.). Prvi nastup kotorskih sokolova pod vodstvom Ghetaldija održao se na društvenoj akademiji početkom siječnja 1912.

„*Iza toga slijedile su vježbe pomlatka sa zastavicama pod vodstvom br. prednjaka A. Bijelića. Te su se vježbe općinstvu u velike svidjele, jer je bilo uprav milota gledati djecu od 6-14 godina, kojom tačnošću vježbaju. Iza njih je nastupila četa pod vodstvom br. vodje F. Ghetalda prostim vježbama sa I. hrv. svesok. sleta u Zagrebu. Po njihovom se vježbanju moglo presuditi, koliko su mara i truda uložili, da u tako kratkom vremenu – boreći se s početka s nestašicom prostorija – dotjeruju do te tačnosti izvedbe. Za prostim vježbama izveli su članovi čete tri skupine, koje su svojim sastavom i okretnošću vježbača učinile najbolji utisak.*“ (HS, br. 1 / 1912.)

[61] HS, br. 9-10 / 1911., str. 137
[62] Isto, br. 3 / 1912., str. 53
[63] P. V. Kovačević, „25 godina Sokolskog društva u Kotoru“, GB, br. 173 / 25.04.1936.
[64] Isto

Citirani novinski tekst spominje i četu od 49 sokolova – gimnastičara i 35 pripadnika sokolskog podmlatka, odnosno djece od 6 do 14 godina. Nema spomena o ženskim članicama. Spomenuti je tekst dosta važan jer nam otkriva niz podataka o počecima tjelovježbe u kotorskom Hrvatskom sokolu – ustrojavanje podmlatka, postojanje prednjaka Bijelića i repertoar, tj. vježbanje prostih vježbi sa I. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu 1906.

Početkom siječnja 1912. vođa Ghetaldi je podastrio svoj izvještaj o dotadašnjem radu zaključujući „*kako je dosta učinjeno prema silama i prilikama*“. Najavio je formiranje prednjačkog zbora i učenje vježbi za VI. svesokolski slet u Pragu.[65] Krajem lipnja i početkom srpnja 1912. na Svesokolskom sletu u Pragu uistinu sudjeluje i 7 članova HS Kotor i 2 člana HS Herceg Novi, no isključivo paradno – nisu sudjelovali u izvođenju sletskih vježbi (HS, br. 4 / 1913., str. 59). Svejedno, ovaj je izlet imao „*silan utjecaj na razvitak cijelog našeg sokolstva i na pravo shvaćanje slavenske uzajamnosti*“.[66]

Prva javna vježba, u rangu sleta (zbog sudjelovanja kotorskog i hercegnovskog društva, kao i gostovanja srpskih sokolova) održala se u Kotoru prigodom proslave narodnog blagdana (sv. Ćirila i Metoda) 1912. Tada je učestvovalo, uključujući podmladak, oko 250 sokolova.[67]

Sljedeće godine uz vođu Ferdinanda pl. Ghetaldija, inače tadašnjeg prvog zamjenika vođe župe Gundulić, njegova zamjenika Frane Hlušickog i prednjaka Antuna Bijelića, prvi puta se spominje i prednjak Ivan Glanz (HSK, 1913.). Članovima prednjačkog zbora župe Gundulić te 1913. bili su i kotorski sokolaši Jagodić, Milovčević i Biskupović (HS, br. 10 i 11/1913.). Iz posrednih izvora poznato je i ime prednjaka Gracije Bijelića.[68]

[65] CH, br. 9-10 / 31.01.1912.
[66] I. Bendiš, „1911-1936“, GB, br. 173 / 25.4.1936.
[67] HS, br. 12 / 1912., str. 206
[68] 1919. g. izabran za zamjenika vođe ujedinjenog Jugoslavenskog sokola; „Osnivanje prvog Jugoslavenskog sokola u Kotoru“, GB, br. 28 / 03.06.1933.

Na čelu tehničkog rada u hercegnovskom Hrvatskom sokolu 1912. stajao je vođa Eduard Šuljak, dok mu je zamjenikom bio Antun Marijanović. Te su godine prednjački zbor sačinjavali i Josip Jelaska i Tomašević (HSK, 1912.). Sljedeće godine hercegnovski vježbači na brojnim izletima priređuju javne vježbe za građanstvo. U Cavtatu je početkom kolovoza najprije nastupio muški podmladak, a potom i odjel na spravama. „*Vježbala se je preča i ruče. Vježbe su bile popriječno srednje vrsti, ni lake ni teške*“. U Perastu krajem istog mjeseca sličan program (24 pripadnika podmlatka, odjel na spravama) sa članstvom (njih 16) koji su odvježbali 3 sastava prostih vježbi. Ukupno 28 izvršujuća člana, 24 pripadnika podmlatka i 18 glazbara na izletu u Perastu.[69] Usporedbe radi, društvo iz Kotora je na tom istom izletu nastupilo s dvije čete (ukupno 34 izvršujuća člana), te 30 pripadnika podmlatka. Krajem kolovoza 1913. na zajedničkom izletu sa hercegnovskim Srpskim sokolom u Bijeloj izvode ljubljanske vježbe, a vodi ih prednjak N. Doneš. „*Vježbanje je ispalo da nije moglo bolje, te je svaka tačka bila pozdravljena burnim aplauzom.*“[70]

U hercegnovskom društvu su krajem 1913. zabilježena tri prednjaka – Ilić, Jelavić i Treke, koji su sudjelovali na sjednicama župskog prednjačkog zbora. Riječ je bila o prilično neaktivnom tijelu – svjedoči o tome stanje tjelovježbe u župi, ali i zapisnici njihovih sjednica, koji obiluju samoprijekorom zbog nerada. Pod takvim dojmom vođa Ortolan podnosi ostavku 1913., a za novog vođu biva izabran Korčulanin Ivo Tedeschi.[71] Na sjednici prednjačkog zbora župe, održanoj sredinom kolovoza 1913. u Janjini, sudjelovali su i delegati iz Kotora, Herceg Novog i Budve. Vođa Tedeschi „*u glavnim crtama predoči čitavo nevoljno stanje naše Župe, njezin nazadak, razmirice i malu brigu pojedinaca naprama društvu*“. Uzroke takvom stanju on pronalazi u slabom radu prednjačkih zborova, ali i upravnih odbora društava. Brat Treke ponovio je svoj prijedlog da se u Herceg Novom, prigodom

[69] HS, br. 10 / 1913., str. 137
[70] Dubrovnik, br. 44 / 30.10.1913.
[71] HS, br. 11 / 1913., str. 149

javne vježbe lokalnog društva, okupe sva društva župe, što je i prihvaćeno. Tedeschi je istaknuo kako je od prijeke potrebe održavanje prednjačkog tečaja u župi, no do toga do početka rata neće doći.[72] Sljedeća sjednica ovog tijela održana je u Dubrovniku početkom listopada 1913., a otvorio je zamjenik župskog vođe Ghetaldi „*primjećujuć nemar dosadašnjeg cjelokupnog zbora*“ (HS, br. 11/1913.).

O tehničkom radu Hrvatskog sokola u Budvi dostupno je malo podataka. Uz prednjaka Pavličevića, članovima prednjačkog zbora župe bili su i Medin i Nirić (HS, br. 10 i 11/1913.). Najveći tjelovježbeni događaj u društvu tih predratnih godina bila je zasigurno već spomenuta prva javna vježba održana krajem lipnja 1914. U Privatnoj arhivskoj zbirci Zvonimira Dekovića sačuvana je i fotografija vježbača prigodom navedene svečanosti (sl. 2).

Dostupni podaci ipak sugeriraju kako tjelovježba u bokeljskim društvima Hrvatski sokol nije dostigla veću razinu kvalitete. Potvđuje to i dopis bokeljskog sokola krajem 1912. „*Uz ovakov prirast društava velika je oskudica dobrih tehničkih sila. Nova društva trebaju ponajviše dobrih prednjaka, a takovih uopće u Dalmaciji imade malo*“. Naveo je i kako ni Srbi ni Hrvati nemaju župskog učitelja[73], tako da možemo zaključiti kako je razvoj sokolske tjelovježbe u Boki kotorskoj tekao relativno autonomno i bez nadzora tehničkih organa saveza. Uspoređujući broj članova 1912. i 1913. godine u kotorskom Sokolu, potpuno se izmijenio omjer izvršujućeg i podupirajućeg članstva, u korist potonjeg, što navodi na zaključak da tjelovježba definitivno postaje sporednom djelatnošću. I zaista, dalmatinska društva su malo marila da se istaknu na tom polju. Svjedoči o tome podatak kako je Savez u ožujku 1913. priredio prednjački tečaj u Splitu, zbog pritužbi Dalmatinaca kako je preskupo putovati na sjever, no odazvala se tek domaća Hrvojeva župa, dok se ostale dalmatinske župe nisu pojavile sa svojim kandidatima. Dapače, Gundulićeva župa je prednjačila po pitanju nemara na polju tjelovježbe. Bila je to jedina župa

---

[72] Isto, br. 10 / 1913, str. 136

[73] Isto, br. 12 / 1912., str. 206

koja nije imala niti jednog kandidata na tečajevima HSokS-a, a time niti jednog ispitanog prednjaka.[74]

Niti jedno sokolsko društvo u Boki kotorskoj u svojem predratnom razdoblju nije imalo ženskih članica, pa time niti organiziranih ženskih odjela. Tek je u podmlatku bilo obuhvaćeno 26 curica (20 u Kotoru i 6 u Herceg Novom) krajem 1912. „*.. Naše djevojke se nećkaju stupit u sokolske redove, ne shvaćajuć korist tjelovježbe, za njihovo, kao svagdašnjeg kruha potrebno tijelo*“.[75] Nije to bilo nimalo čudno u bokeškoj patrijarhalnoj sredini, pošto je slabiji razvoj ženske gimnastike ionako bio obilježje HSokS-a, a pogotovo Gundulićeve župe. Tadašnje društvo bilo je nesklono organiziranom ženskom gimnasticiranju – žena se percipirala isključivo u materinskom i kućnom kontekstu. Sokolski pokret je uložio mnogo energije u animiranju djevojaka za pristupanjem u njihove redove, a jedna od njegovih temeljnih krilatica bio je „demokratizam“, tj. ravnopravnost spolova u vježbaonici. Razdoblje predratnog djelovanja bokeljskog sokolstva (tek četiri godine) bilo je prekratko da bi uključilo i formiranje odjela ženskog članstva. Historijat razvitka svih ostalih sokolskih društava upućuje na zaključak kako su oni u početku gotovo isključivo **muška društva**.

Sokolski pokret je veliku pažnju posvetio radu s djecom i omladinom; inzistira se na gimnasticiranju od najranije dobi. Treba ponovno naglasiti kako su se mladi bokeljani upoznali sa gimnastikom i prije utemeljenja sokolskih društava, i to na Višoj kotorskoj gimnaziji. Što se tiče sokolstva, djeca i mladi od 6. do 14. godine starosti bili su obuhvaćeni Sokolskim **podmlatkom**, posebnom organizacijom unutar pokreta. Postoji vrlo malo podataka koji mogu posvjedočiti o razvoju takve kategorije sokolstva u Boki. Neslužbena statistika iz kraja 1912. spominje 126 pripadnika podmlatka, od čega, jasno, najviše otpada na kotorski Hrvatski sokol (60). Većinu čine muška djeca (79%), što je još jedan podatak koji svjedoči o

[74] Isto, br. 7-8 / 1913., str. 108
[75] Isto, br. 12 / 1912., str. 206

sokolskom pokretu u Boki kao muškom pokretu (ista situacija vlada i kod srpskih društava). Niz novinskih dopisa posvjedočuje kako na javnim vježbama sokolskih društava redovito nastupaju i pripadnici podmlatka. Na prvom javnom istupu kotorskog društva početkom 1912. istupilo je i vježbalo njih 35. Na izletima hercegnovskog Sokola u Cavtatu i Perastu nastupao je i muški podmladak s prostim vježbama zadarskog sleta, a u Perastu je u kolovozu 1913. nastupalo i 20 članova muškog i 10 ženskog podmlatka kotorskog društva. Tisak prigodom nastupa kotorskog HS u Tivtu sredinom 1912. bilježi: „*Sokolaši su s najvećom točnošću izvršili svoje vježbe, a pomladak njegov zanio je sve prisutne*".[76]

3.4. **Prosvjetna i glazbena aktivnost**

Pod prosvjetnom djelatnošću u predratnom razdoblju podrazumijevamo sve one aktivnosti koje su usmjerene na širenje sokolske ideje među stanovništvom te bolje razumijevanje kompleksnosti iste među članstvom. Pred sam početak I. svjetskog rata ti su zadaci usustavljeni prosvjetno-odgojnom sekcijom HSokS-a – upoznavanje sa poviješću hrvatskog naroda, podizanje knjižnica, uljudno ophođenje, antialkoholizam, štedljivost i opismenjavanje. No, tek će se dvadesetih godina u novim društveno-političkim okolnostima intenzivnije pristupiti realizaciji ovih ciljeva. Predavanja su bila jedan od najznačajnijih prosvjetnih 'alata'. No, izvještaji iz Boke svjedoče o potpunom izostanku upotrebe takvog sredstva u širenju sokolske ideje. „.. *Ovdje je velika oskudica sokolskih predavanja, te je pravo čudo, kako je ovaj najdalji k jugu predjel, naše domovine; sokolska ideja kao na juriš osvojila*".[77]

Ono što se danas može činiti kao trivijalnost, imalo je izuzetno važnu ulogu. **Izleti** nisu bili tek ispušni ventil, iskaz potrebe za druženjem izvan društvenih prostorija, oni su bili i jedan od važnijih propagandnih sokolskih sredstava. Pomno isplanirani,

[76] HK, br. 61 / 26.06.1912.
[77] Isto

s obzirom na mjesto održavanja, program (s obveznim izvođenjem vježbi), ponašanje članova, trebali su ostaviti što bolji dojam na domaćine i na taj način 'potpaliti' sokolsku iskru i u toj sredini. Brojni primjeri svjedoče kako se upravo izletima širila sokolska mreža diljem slavenskog svijeta. Uostalom, izlet dubrovačkog Sokola u Kotor 1909. bio je jedan od glavnih poticaja za širenje sokolske ideje među Kotoranima, što je konačno rezultiralo i osnivanjem društva. Na godišnjoj skupštini početkom siječnja 1912. tajnik kotorskog Sokola Giunio „*pominje kako se je u početku ozbiljno starao da članovima sa čestim izletima pruži što većeg užitka i zabave, te da je to doprinijelo dosta lijepom napretku Sokola*“.[78] Sredinom lipnja 1912. posjetit će u nedjelju poslijepodne sa parobrodom 'Drava' „rodoljubnu varoš Tivat“. „*Srdačno i uzhićeno bi dočekan od cielog pučanstva.. Sletu je prisustvovalo obćinstvo osim Kotora još Dobrote, Prčanja, Perasta, Kamenara i Lastve*“.[79] Možemo zaključiti kako je posjet sokolova bio prvorazredni društveni događaj. Naročito je hercegnovski Sokol bio agilan u tom pogledu: „*U ne pune dvije godine priredio je korporativno 7 izleta..*“. Ističe se već spomenuti izlet u Perast krajem kolovoza 1913., kojim se nastojalo probuditi zamrlu aktivnost lokalnog Sokola te posjet Cavtatu početkom kolovoza 1913. „*Uza sve zlo vrijeme ispratiše Cavtaćani Sokol do parobroda. Boravak Sokola ostavio je neizbrisive uspomene u gradjanstvu*“.[80]

Važnu ulogu su odigrale i **zabave** koje su bile društveno ogledalo te su svojom energijom privlačile buduće izvršujuće i podupirajuće članove. A zabava kao da je nedostajalo Kotoru tog doba. Prva društvena zabava Hrvatskog sokola priređena u pokladnoj sezoni 05.01.1912. uspjela je iznad svakog očekivanja. „*Iza marnog rada i truda naš je mladi Sokol uprav čeznućem očekivao čas, da iz svog gnijezda poleti i svem rodu pokaže, koja je i koliko uzvišena zadaća sokolstva*“.[81] Na

[78] CH, br. 9-10 / 31.01.1912.
[79] HK, br. 61 / 26.06.1912.
[80] HS, br. 10 / 1913., str. 137
[81] Isto, br. 1 / 1912.

večernju akademiju s plesom prispjelo je i odaslanstvo Hrvatskog sokola iz Herceg Novog predvođeno starješinom DeMatteiem, Srpskog sokola iz Kotora predvođeno vođom V. Ramadanovićem te iz Risna predvođeno starješinom Vidovićem. Zabava je započela povorkom sokolova, sokolskog podmlatka i društvene fanfare iz društvenih prostorija u kavanu 'Dojmi', gdje se akademija održavala.

„*Lijepo uredjena i rasvijetljena velika dvorana kavane poče se brzo napunjati mnogobrojnim svijetom, bez razlike dobe i staleža tako, da se za same gospodje i gospodjice moralo postavljati uvijek novih redova sjedalica, a dakako da se jaki spol morao zadovoljiti i s nusprostorijama.. Tačno u 8 ½ s. zasvira društvena fanfara sokolsku koračnicu, a pred zastorom pozornice pojavi se br. tajnik S. Giunio, koji kratkim al jakim potezima prikaže uzvišenu svrhu i veliku korist sokolstva, njegov razvitak i značenje za Slavenstvo, te put, kojim će stupati i naš mladi Sokol, da bude dostojan član te velebne slavenske obitelji. Pri zadnjim njegovim riječima otvori se zastor i prikaza se općinstvu cijelokupna četa sa svojim pomlatkom uz svirku naše himne, koju je općinstvo stojeći slušalo. Dakako da je oduševljeno klicanje i pljeskanje popratilo cijeli taj prikaz.*“

Slijedile su vježbe, a akademija je dokončana 'živom slikom' „*koja je prestavljala silnika, kako hoće da usmrti kraljicu (kraljevstvo hrvatsko), da se domogne njezine lijepe vile (hrv. naroda), al ga u tome spriječavaju Sokoli!*“. „*Živa se je slika morala opetovati, jer klicanju i odobravanju nije bilo kraja*“. Zabava je nastavljena 'animiranim' plesom, koji je trajao do zore, a za vrijeme velikog odmora igrala se lutrija. „*Osim moralnog uspjeha, jer je cijelo to mnoštvo zadovoljno i ushićeno za sokolskom idejom sa zabave otišlo*“, uprava je zadovoljno trljala ruke jer je stekla i materijalnu dobit prodajom ulaznica i srećaka lutrije – sveukupno 2300 K. Autor dopisa časopisu Hrvatski sokol, tajnik Giunio, prepun dojmova i zadovoljstva, nije

propustio zahvaliti građanstvu koje toliko pazi svoje 'mezimče'.[82] U Crvenoj Hrvatskoj su naročito nahvalili rad zabavnog odbora, kojeg su činili F. Ghetaldi, R. Peručić i S. Giunio (CH, br. 4 / 13.01.1912.).

Na zabavi prigodom prvog istupa Hrvatskog sokola u Herceg Novom, koja je otvorena „*sočnim pozdravnim govorom*“ staroste DeMatteia, izvodila se i diletantska, odnosno glumačka predstava. Šaljivu igru u tri čina „Kumovanje“ J. Jurkovića s mnogo vještine, „*iako je komad dosta težak*“, odigrale su gđice E. Baldani, A. Radecki i E. Petrović. „*I muški su svi svoje uloge tačno izvršili, osobito V. Repanić u ulozi Petrice brijača*“. Nakon predstave se priredila živa slika i sokolske vježbe, a potom nezaobilazni ples „*do izlaza sunca u jutro*“. Na zabavi se prikupio prihod od 1800 K, a prisustvovali su i predstavnici Srpskog sokola iz Herceg Novog, Kotora i Gjenovića.[83]

S obzirom kako se brojne sokolske vježbe izvode uz glazbenu pratnju, novom sokolskom društvu u Kotoru je bilo nužno što prije oformiti društvenu glazbu. U to vrijeme je među sokolstvom, ali i inače, osobito popularna bila **fanfara**. Stoga se već krajem 1911. pokrenuo rad društvene fanfare Hrvatskog sokola u Kotoru predvođen učiteljem T. Tomasom.[84]

I u Herceg Novom je postojala društvena fanfara. S. Obad navodi da su je osnovali Derviš Grk i Petar Korčulanin te da je imala osam puhačkih glazbala. Isti autor navodi da su se među kapelnicima isticali Antun Ivan Bagatella i njegov brat Ivan iz Kotora, kao i glazbenik Antun Martinetti.[85] Hrvatski sokolski kalendar za 1912. navodi da joj je na čelu bio učitelj Vjek. Snudka. Krajem 1913. ona broji 18 članova (HS, br. 10 / 1913., str. 137). Prema dostupnim izvještajima ovo će ostati jedina aktivna sokolska glazba na području Boke, i među Hrvatima i Srbima, a redovno će pratiti hercegnovske sokole na svakom njihovom nastupu i izletu. O

[82] Isto
[83] CH, br. 34 / 27.04.1912.
[84] Vijest o osnutku društvene fanfare iznosi tajnik Giunio na godišnjoj skupštini 21.01.1912.; CH, br. 9-10 / 31.01.1912.
[85] Obad, 2003., str. 434

radu i kvaliteti ove glazbe svjedoči i podatak da je izvodila i ozbiljna glazbena djela te da je kasnije prerasla u Gradsku glazbu.[86]

4. HRVATSKI SOKOL U KRALJEVINI SHS

4.1. **Raskol u jugoslavenskom i reorganizacija hrvatskog sokolstva**

Za vrijeme I. svjetskog rata društvena aktivnost je uslijed zabrane austrougarskih vlasti potpuno zamrla. Propašću ove monarhije i južnoslavenskim ujedinjenjem, ostvarili su se sokolski politički ideali. Prvoprosinački akt ujedinjenja i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1918., uskoro će slijediti i sokolska organizacija. Upravo je u Boki kotorskoj, i to u Kotoru ostvarena prva fuzija hrvatskog i srpskog sokolskog društva u Jugoslavenski sokol. Iz kotorskog Hrvatskog sokola upućen je dopis Srpskom sokolu u kojem je istaknuto kako je poslije političkog potrebno provesti i „kulturno ujedinjenje“. „*Svako pleme mora biti prožeto uvjerenjem i čuvstvom da je ogranak Jugoslavenskog naroda. Hrvatski sokol radeći u ovom smislu već od nazad više godina, zaključio je na svojoj sjednici od 22. o.m... da se ujedini sa bratskim Srpskim Sokolom u jedno društvo 'Jugoslavenski Sokol*“. Ovaj su dopis potpisali podstarosta prof. Antun Belas i tajnik Ivan Glanz. Pozivu su se odazvali iz uprave Srpskog sokola pa je 2. ožujka 1919. održan prva skupština ujedinjenog Jugoslavenskog sokola u Kotoru, na kojoj je za starostu izabran Božo Milinović, a za podstarostu prof. Belas.[87] Ovaj je podatak potrebno istaknuti jer je fuzija ostvarena i prije novosadskog poziva. Naime, vidovdanski I. sokolski sabor u Novom Sadu tek sredinom 1919. uvodi princip „*Jedna država, jedan narod, jedno Sokolstvo*“ što dovodi do odbacivanja „*plemenskog*“ naziva sokolskih društava. Nakon sabora u Mariboru (kolovoz 1920.) na kojem nastaje „Jugoslavenski sokolski savez“ (JSS), činilo se da je to značio i definitivan kraj Hrvatskog sokola.

---

[86] Isto

[87] GB, br. 28 / 3.6.1933.

No, buntovništvo zagrebačkog Sokola pokreće lavinu izdvajanja društava i dijela članstva iz JSS-a. Sporovi su započeli već 1920. u Sokolskom društvu Zagreb sa sjedištem na Wilsonovom trgu, čiji je dio članstva optužio upravu zbog protuslavenskog, tj. protubugarskog ozračja tzv. Hofmanovih vježbi oslobođenja, te zbog militarizacije sokolstva, koja se očitovala u tijesnoj suradnji s vojskom.[88] Društvo će ubrzo prekinuti vezu sa Starješinstvom JSS-a,[89] te započeti snažnu aktivnost na osnutku nove organizacije Hrvatskog Sokola. Konačno, 18.01.1922. objavljuju da istupaju iz JSS-a te da osnivaju zasebni Hrvatski Sokol, naglasivši da su spor „*izazvali oni koji su iza ujedinjenja uzeli vodstvo u ruke, koji su u nj. uveli politiku i strančarstvo*“.[90] U zagrebačkom proglasu se, nadalje, kaže: "*Istupamo iz Jugoslavenskog sokolskog saveza; ovaki kaki smo sada, morali smo se razići, da se jednom ujedinimo – ali na sasvim novoj osnovi, na pravdi boga živoga*" (iz okružnice objavljene u Hrvatu, br. 565, 19.01.1922.).[91] Ove nam riječi svjedoče kako "*odmetnici*" nisu bili *a priori* protiv ideje "Jugoslavenskog sokola", već da su smatrali da još nije sazrelo vrijeme za takvu integralnu organizaciju. „*Vodstvo jugoslavenskog Sokolstva je moralo znati, da je drugo Zagreb, a drugo Ljubljana ili Skoplje, i da ne ide svaka kapa na svaku glavu.. Jer mi ne razumijemo toliko puta jur postavljeno pitanje zašto ne bi i Hrvati mogli biti dobri Jugoslaveni a Jugoslaveni dobri Hrvati. Zašto ne bi moglo jedno Sokolsko društvo u Hrvatskoj moglo biti hrvatsko sokolsko društvo i živjeti prema hrvatskoj sokolskoj ideologiji,*

[88] U publikaciji Dušana M. Bogunovića „Sokolstvo i narodna vojska“ (Zagreb, 1927.) istaknuta je ta uska međusobna veza koja je trebala dovesti do „novoga tipa jugoslavenskoga čoveka – sličnog tipu grčkog čoveka i našega naroda, koji je ceo život posvetio, odgojio se i radio za Narod, Državu i Slavenstvo“ (str. 88); Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond Hrvatski sokolski savez, kut. 1

[89] Najprije su zatražili cjepanje zagrebačke župe (koju su optužili za prosrpsku politiku) na dva dijela. Kad im ovaj zahtjev nije bio odobren, poslali su posebnu delegaciju na glavnu skupštinu JSS-a s deklaracijom u kojoj su zahtijevali napuštanje jedinstvene organizacije i ponovno osnivanje zasebnih nacionalnih saveza. Skupština je ovaj zahtjev odbila, te je društvo na Wilsonovom trgu proglašeno "*krivim za sabotažu*" zbog rada protiv Jugoslavenskog sokolskog saveza, koji se mogao uočiti i prije samog ujedinjenja; Sokolski glasnik (SG) – Ljubljana, Vijesti iz Sokolske župe Zagrebačke, "Sokolski sporovi", 1921. str. 424

[90] Proglas starješine Hanuša o istupanju iz JSS-a, Sokolski vjesnik (SV) – glasilo Sokolskog društva Zagreb, Zagreb, br. 1, siječanj 1922.

[91] SG, 1922. br. 2; str. 34, 36

kao što de facto rade i srpska Sokolska društva, i što im nitko živ ne zamjera.“[92] Ujedno su pozvana i ostala društva da krenu istim putem i stvore stare plemenske saveze "*jer Jugoslavenstvo je daleka i neizvjesna budućnost*". Priča je okončana kad je JSS odmetnuto društvo krajem siječnja 1922. isključio iz svojih redova. No, tek naizgled. Poziv iz zagrebačkog društva nailazi na odziv dijela članstva u pojedinim društvima. Tako *Sokolski glasnik* u sljedećem broju (br. 3 / 1922.) javlja o sporovima iste prirode u Bjelovaru, a ubrzo traži i isključivanje svih onih koji su na tragu zagrebačkog slučaja (br. 5-6 / 1922.). Već nešto prije, list „Hrvatski sokol“ (preimenovani Sokolski vjesnik zagrebačkog društva) tiska poziv „*akcionog odbora za uspostavljanje Hrvatskog sokolskog saveza*“ (br. 4-5 / 1922.), što svjedoči o brojnosti odziva novih hrvatskih sokolova. Sredinom 1922. Hrvatski sokolski savez (HSokS) je i uspostavljen, iako će mu vlada tek početkom 1923. odobriti rad. Na čelu novouspostavljenog saveza, koji se nazivljem oslanjao na predratnu organizaciju, našli su se starješina Lacko Križ i vođa prednjačkog zbora Vladimir (Vladko) Maček[93]. Povjesničar Rudolf Horvat je bio pročelnik kulturno-prosvjetnog odbora, odvjetnik Milan Budak starješina „Hrvatskog sokola 2“ u Zagrebu, a jedna od ključnih figura bio je i Franjo Bučar.

U Dalmaciji su se društva osnivala sporijim tempom, no što je to bio slučaj na sjeveru. To se može dijelom pripisati i opstrukciji od strane vlasti. „*Dalmacija, dika rodu svom, za hrvatsko je sokolstvo još zapretana žeravka. Ne će dugo potrajati pa će ta žeravka golemom snagom probiti pepeo*“.[94] Tijekom 1924. vrhovna tijela HSokS-a raspravljaju o stanju u Dalmaciji i mogućnostima za pokretanje rada hrvatskih sokolskih društava, osuđujući postupanje vlasti koja je

---

[92] „Sokolski sporovi u Zagrebu“; SV, br. 1, siječanj 1922.

[93] Vladko Maček, ključna figura hrvatske i jugoslavenske politike tridesetih godina 20. st., stupa u Hrvatski sokol već kao gimnazijalac. Postaje članom prednjačkog zbora u zagrebačkom Sokolu, a zaslužan je za utemeljenje Sokola u Samoboru, Krapini i Sv. Ivanu Zelini. Svršetkom I. svjetskog rata kratko je vrijeme i vođa Hrvatskog sokola u Zagrebu. Pritvoren je jer je na skupštini izjavio da u Jugoslavenskom sokolu treba ostaviti mjesta i za Bugare.

[94] Uvodne rečenice teksta o problemima s odobravanjem pravila Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi; HS, br. 3 / ožujak 1924., str. 69

otezala s odobravanjem pravila.[95] Utoliko je osnutak društva u Donjoj Lastvi koncem 1923., koje je bilo **prvoosnovani Hrvatski sokol u Dalmaciji** i drugi na Jadranu (poslije društva u Senju), itekako znakovit za ovu sredinu. Tek sljedeće 1924. osnovana su društva u Šibeniku, Novigradu, dok je Hrvatski sokol u Dubrovniku utemeljen 1926., a u Korčuli 1927.

4.2. **Politička dimenzija hrvatskog sokolstva**

Kao i Jugoslavenski, tako je i Hrvatski Sokol proklamirao odmak od političkih i ekstremnih nacionalističkih organizacija, iako se povremeno činilo da je to i sam Sokol. Angažiranost vodećih ljudi HSS-a, poklapanje članstva ove stranke s članstvom Hrvatskog sokola, isticanje hrvatskih nacionalnih obilježja, svjedoči kako je Hrvatski sokolski savez projekt Hrvatske seljačke stranke. S ciljem njihova djelovanja i okupljanja svojih pristalica i na sportskom, tjelovježbenom planu, odnosno unošenja razdora u organizaciju Jugoslavenskog sokola koja je zagovarala unitarizam i centralizam te se politički mogla poistovjetiti s jugonacionalističkom grupacijom. Ovakvi procesi govore kako su se u tadašnjem jugoslavenskom društvu stvarale duboke i nepremostive podjele te da se politika reflektirala u svim porama javnog života.

Osnivajući „Hrvatska seljačka sokolska društva“, što se poprilično preklapalo s osnovnim pozivom i djelovanjem Hrvatske seljačke stranke (HSS), HSokS[96] u svom širenju nije želio propustiti iskoristiti veliku popularnost ove stranke na selu.

Uspoređujući hrvatsku sokolsku organizaciju prije i poslije rata, može se ustvrditi kako novi savez baštini pojedine elemente predratne organizacije (npr. nazivlje), ali ne i ideologiju. Upravo se Jugoslavenski sokol može smatrati pravim nasljednikom

[95] "III. Hrvatski svesokolski slet na godinu u Zagrebu", HS, br. 11 / 1924., str. 329; Rasprava o izvještaju dr. Jerinića o prilikama u Dalmaciji na 33. sjednici Starješinstva HSokS-a, HS, br. 12 / 1924., str. 370

[96] Potrebno je naglasiti kako se za Hrvatski sokolski savez koristila kratica "HSS", no u ovom je tekstu to preinačeno kako ne bi došlo do zabune zbog uobičajenog značenja te kratice (Hrvatska seljačka stranka).

predratnog Hrvatskog sokola koji je za čitavog svojeg djelovanja zagovarao ujedinjenje Južnih Slavena, pa i njihovih sokolskih organizacija. Međuratni Hrvatski sokol može se, začudo, više nadovezati na predratni pravaški Pravi hrvatski sokol. No, ne u potpunosti. Naime, jedno od obilježja i predratnog i poslijeratnog Hrvatskog sokola jest antiklerikalnost. Tako glasnik HSokS-a u nekoliko navrata ističe tu svoju karakteristiku i suprotstavljenost orlovskoj organizaciji.[97] No, važno je naglasiti da to upravo proizlazi iz učenja braće Radić.

Nova hrvatska sokolska organizacija širila se sve do kraja dvadesetih, pojavljujući se, u pravilu, u onim sredinama gdje je bio zamjetan utjecaj Hrvatske seljačke stranke i drugih hrvatskih stranaka. U Dalmaciji gdje se učenje braće Radić pojavljuje i širi nešto kasnije u odnosu na sjevernu Hrvatsku, hrvatska sokolska društva ustanovljuju se sredinom i u drugoj polovici dvadesetih godina 20. st. Boka kotorska odudara od ovog modela jer se organizirana hrvatska sokolska ideja javlja najranije u Dalmaciji već krajem 1923., što očito ukazuje na neke lokalne društvene i političke specifičnosti. U Boki, dvadesetih godina većinski pravoslavnoj i radikalskoj[98], Hrvatska (republikanska) seljačka stranka na izborima 1925. ostvaruje rezultat od 7,30 % glasova. S Hrvatskom strankom prava i Hrvatskom pučkom strankom, anticentralističke stranke hrvatskog predznaka dosegnule su ukupni rezultat od 8,20 %, odnosno 648 glasova.[99] S obzirom da prema nekim pokazateljima, broj katolika, a time i približan broj Hrvata u to vrijeme doseže

---

[97] "Hrvatsko sokolstvo je vazda… izbjegavalo svake vjerske nesporazumke, već u zametku gušilo svaku, pa i vjersku netrpeljivost" (HS, br. 8 / 1926., str. 290-291);
Povodom smrti hrvatskog sokola u sukobu s orlovima u Čitluku istaknuto je kako je "omastio.. rimokatolički orao svoju 'kršćansku' ruku" (Isto, br. 3 / 1927, str. 124);
Franjevci u Makarskoj su u svojem časopisu Nova revija ustvrdili: "Za nas su načelno hrvatski i jugoslavenski Sokoli vrlo blizu, dok oboma sokolstvo znači borbu protiv kat-crkve". U odgovoru redakcije je naglašeno kako je Jugosokol negacija hrvatstva pa je time i antikatolički, dok je Hrvatski sokol tek antiklerikalan "jer ostaje vjeran vjeri svojih otaca a ne će da služi politici: ni slovenačkoj klerikalnoj, ni srpskoj hegemonističkoj, nego hrvatskoj nacionalnoj" (Isto, br. 8 / 1927., str. 375).

[98] Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. Narodna radikalna stranka je u bokokotorskom kotaru osvojila 64%; Franko Mirošević, Osvrt na neke političke veze južne Dalmacije i Boke kotorske 1918.-1929. Zbornik Hrvati Boke kotorske, Orebić, 2003., str. 167

[99] Isto

16.200,[100] očito je kako velika većina Hrvata Boke kotorske dvadesetih godina 20. st. pristaje uz centralistički i unitaristički politički program. To je vjerojatno i razlog što nije došlo do osnivanja većeg broja društava Hrvatskog sokola i što je u sredinama gdje su postojale predratne hrvatske sokolske organizacije došlo isključivo do fuzioniranja sa Srpskim sokolom. Upravo bokokotorski primjer plastično oslikava dvojstvo i ideološko razmimoilaženje Hrvatskog sokola prije i poslije I. svjetskog rata. Utemeljenje Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi i kasnije u Tivtu, koje nisu imale predratnu hrvatsku sokolsku organizaciju, time je znakovitije i ukazuje na izraženije organizirano političko djelovanje hrvatskog federalističkog programa u tim sredinama. Da je tome tako pokazuju i izbori za Narodnu skupštinu 1927., na kojima je u izbornom okrugu Kotor-Dubrovnik-Split kandidat Hrvatske seljačke stranke Ante Petković, stolar iz Donje Lastve i hrvatski sokol,[101] izabran za narodnog poslanika (1927-1928); podatak da je u drugoj polovici tridesetih na čelu tivatske općine bio zidarski poslovođa Ilija Petković iz redova Stranke prava na čijoj vizit karti se isticao natpis „Živila Hrvatska!“,[102] ali i primjer lastovskog načelnika i predsjednika kotarske organizacije HSS-a Anđela Markovića koji je 1938. bio kandidat na HSS-ovoj listi na izborima za Narodnu skupštinu.[103] Sve to ukazuje kako je većinsko hrvatsko stanovništvo lastovskog i tivatskog kraja još uvijek osjećalo snažnu povezanost s hrvatskim nacionalnim bićem, ali i kako je upravo općina Lastva bila središte HSS-ove djelatnosti u Boki kotorskoj. Konkretna potvrda poveznice HSS-a i Hrvatskog sokola u Boki kotorskoj jest fotografija komemoracije Stjepanu Radiću 18. kolovoza 1928. u najvećoj crkvi Kotorske biskupije Bogorodičin hram u Prčanju, na kojoj u prvom redu ispred

[100] Isto, str. 168, bilješka 13
[101] Privatna arhivska zbirka Zvonimir Deković (PAZ-ZD), Kandidatska lista za izbore 11.9.1927.
[102] Isto, Vizit karta tivatskog načelnika Ilije Petkovića
[103] Ankica i Josip Pečarić, Hrvati u Boki kotorskoj u Kraljevini Jugoslaviji, Zbornik Hrvati Boke kotorske, Orebić, 2003., str. 176

ulaza i velikog vijenca s natpisom „Velikom vodji“ stoje sokoli iz Donje Lastve (sl. 3),[104] ali i u Donjoj Lastvi ispred oltara sv. Roka na dan Radićeva ukopa.[105]

4.3. **Djelovanje Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi i Tivtu**

Propašću Austro-Ugarske monarhije i stvaranjem Kraljevstva SHS, Boka kotorska se našla u novom društveno-političkom okruženju. U prvim godinama će i nadalje ostati pod upravom Pokrajinske vlade u Splitu, no već 1920. inicijativom bokokotorskih radikala ona se pripaja sastavu crnogorskih okruga. Vidovdanski ustav i Uredba o podjeli zemlje na oblasti 1922. potvrđuje takvo stanje te je bokototorski okrug sastavni dio Zetske oblasti sa sjedištem u Cetinju.[106] Ovakav preustroj i srpska radikalska politika pogodovat će promjenama etničkog sastava – povećanju broja pravoslavnog stanovništva, dotad manjinskog. Nekoć važna ratna luka s razvijenom vojnom infrastrukturom, u novoj državnoj zajednici gospodarski će značajno oslabiti, sada izložena i nerazvijenijem zaleđu. Jasno je da ovakav razvoj događaja nije mogao pogodovati razvoju hrvatskog etniteta u Boki.[107] Upravo stoga, djelovanje kulturno-prosvjetnih i sportskih organizacija s hrvatskim predznakom, između ostalih i Hrvatskog sokola, čini se značajnim segmentom u borbi za očuvanje hrvatskog identiteta u ovoj sredini.

---

[104] Privatna arhivska zbirka pom.kap. Marko Tomičić (PAZ-MT)
Smrt Stjepana Radića je snažno odjeknula u organizaciji Hrvatskog sokola, čiji je on bio član. “Ubiše nam ga, našega sivoga sokola u najvišem njegovom lijetu, kad nas je branio od njihove otimačine… Vođi, učitelju i sokolskom našem bratu Stjepanu Radiću vječna slava!”; N. Hofer “U slavu Stjepanu Radiću!” (Hrvatski sokol kalendar – HSK, za 1929., (ur. Ante Malović), Naklada Hrvatskog sokolskog saveza, Zagreb, str. 63, 66).
Na II. izvanrednoj plenarnoj sjednici Starješinstva HSokS-a 9. kolovoza 1928. zaključeno je kako će hrvatsko sokolstvo u punoj mjeri sudjelovati u svim manifestacijama za pokojnim Radićem. “U tu se svrhu određuje opća žalost hrvatskog Sokolstva do uključivo 25. kolovoza t.g., do kog roka ne smije u hrvatskom sokolstvu biti nikakvih javnih nastupa i priredaba… Zadušnicama će zagrebačko sokolstvo sudjelovati po saveznim, županijskim i društvenim izaslanicima, dok ostala društva izvan Zagreba imadu zadušnicama prisustvovati po mogućnosti korporativno” (HS, br. 9 / 1928., str. 365).
[105] Privatna arhivska zbirka Tiho Petković, Fotografija komemoracije na dan ukopa Stjepana Radića u crkvi sv. Roka u Donjoj Lastvi
[106] Mirošević, 2003., str. 163-164
[107] Ivan Crkvenčić – Antun Schaller, Promjene etničkog sastava Boke kotorske 1910.-2003. s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata, Hrvatski geografski glasnik 69 (1), Zagreb, 2007., str. 72

Nažalost, nije sačuvano puno podataka o radu bokokotorskih hrvatskih sokolskih društava u ovom razdoblju. Iako Obad navodi da je **Hrvatski sokol u Donjoj Lastvi** osnovan 1919. te da se ugasio poslije dvije godine rada,[108] može se ustvrditi kako je spomenuto društvo utemeljeno 1923. Naime, 1920. dolazi do osnivanja Sokolskog društva Tivat-Lastva u sklopu Sokolskog saveza SHS. „Sokolski glasnik“ je te godine javio kako je Odbor za uspostavu društva sredinom svibnja u Tivtu priredio svečanost kojoj su prisutvovali bokeljski sokolaši iz Hercegnovog, Zelenike, Đenovića i Bijele, ali i tivatska Hrvatska općinska glazba te lastovski tamburaški zbor. Krajem 1920. dolazi i do konstituirajuće skupštine u Tivtu na kojoj je za starješinu izabran administrativni potporučnik Josip J. Baselli, za podstarješinu učitelj Šime Jurčić, a za načelnika pisar Viktor Jurčić.[109] Baselli kao predsjednik Odbora za uspostavu i dotadašnji podstarješina pulskog Sokola, ali i drugi funkcionari novoutemeljenog tivatsko-lastovskog Sokola s vojničkim titulama, svjedoče kako je impuls za osnivanje Sokola stigao u Tivat s mornaričkim časnicima i arsenalskim radnicima.[110] Pojedina imena u upravi ovog Sokola (poštanski činovnik Frano Perušina, gostioničar Ivo Stjepčević...) naći će se kasnijih godina i među funkcionarima Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, što svjedoči kako se pod utjecajem raskola u zagrebačkom Sokolu dio članstva tivatsko-lastovskog Jugosokola prohrvatske orijentacije izdvojio i formirao zasebno sokolsko društvo. Proglas lastovskog društva (sl. 4) iz siječnja 1924.[111], navodi da je „*uz sve neprilike i velike poteškoće uspjelo... napokon prošle godine šaki savjesnih patriota na ovoj najskrajnijoj tački Hrvatske zemlje*“ utemeljiti Hrvatski sokol.[112] Hrvatski sokolski kalendar k tome precizira utemeljenje ovog društva 4.

---

[108] Obad, 2003., str. 443

[109] Sokolski glasnik – Ljubljana, 1920. / str. 456-457

[110] O ovome svjedoče i imena najistaknutijih vježbača ovog društva na župskom sletu u Dubrovniku (kolovoz 1923.) – Anton Ostanek, Ludvig Pramseis, Gabriel Mahor, Valter Kure… (Sletski sokolski vesnik Sokolske župe Mostar, br. 5 / 1.8.1923.)

[111] Posljednja brojka u godini je nejasno nadopisana, ali navod u proglasu da je riječ o godini 25-godišnjice Hrvatske čitaonice u Donjoj Lastvi (osnovana 1899.) upućuje na 1924. godinu; PAZ-ZD

[112] Isto

studenog 1923. po čemu je lastovsko društvo prvoosnovani Hrvatski sokol (poslijeratne organizacije!) u Dalmaciji i drugi na Jadranu (iza senjskog Sokola)![113] No, početak djelovanja je bio sve samo ne lagan. Borba za potvrdu pravila i čekanje na blagoslov vlasti trajalo je preko godinu dana. Naime, 4. studenog 1923. sazvao je promicateljni odbor utemeljiteljsku skupštinu na kojoj se okupilo 40 mještana. Na čelo skupštine je postavljen Roko Petković „*koji je raspravu i zaključke vodio po svim poznatim nam pravilima i govorio o ciljevima sokolstva*". „*Pretresana su i pravila pa su primljena i u specijalnoj debati i generalnoj*" te je istog dana i izabran privremeni odbor na čelu sa starostom Tripom Ucovićem, vođom Pavlom Gabrićevićem i tajnikom Tripom P. Matkovićem. Jednoglasno je zaključen pristup u HSokS, zapisnik o skupštini sastavljen i ovjerovljen. „*Tek što su pravila propisno predložena vlasti na odobrenje, bilo je društvu svako djelovanje zabranjeno, dok tobože pravila ne budu odobrena.*" Krajem siječnja 1924. privremeni starosta Ucović prima od bokokotorske oblasti negativno rješenje: „*Primiti primjeri pravilnika ne odgovaraju u ničem propisanim pravilima svih sokolskih društava, prama čemu će se isti ispraviti, da budu suglasna sa pravilima svih ostalih sokolskih društava*". Glasnik „Hrvatski sokol" komentirao je ovakvo postupanje kao opstrukciju hrvatskog sokolstva (naročito u u Dalmaciji) od strane vlasti koja sokolstvo isključivo sagledava u jugoslavenskom duhu. „*Smeta dakle, što pravila nisu jednaka pravilima jugoslavenskih sokolskih društava.*"[114] Čitavu 1924. društvo u Lastvi intenzivno radi na borbi za priznanje svojih pravila, time i slobodi djelovanja. Svjedoče tome brojni dopisi Starješinstvu HSokS-a. Najprije se na 29. sjednici ovog vrhovnog saveznog organa 5. veljače raspravlja o dopisu tajnika lastovskog Sokola Tripa Matkovića „*glede nepotvrđenih pravila*",[115] a potom i na 38. sjednici o novom dopisu iz Donje Lastve „*glede šikanacija sa*

[113] Iako nigdje nije izričito navedena ovakva konstatacija, ona proizlazi iz usporedbe s nadnevkom utemeljenja ostalih društava na Jadranu; HSK za 1925., str. 150
[114] HS, br. 3 / ožujak 1924., str. 69
[115] Isto, br. 4 / travanj 1924., str. 95

strane oblasti u stvari potvrde pravila" te je zaključeno kako će tajnik HSokS-a poslati sve nužne upute.[116] U tajničkom izvještaju na glavnoj skupštini Saveza istaknuo je kako se lastovskom Sokolu više od pola godine „*uvijek stavljaju kojekakove zaprijeke*" te kako će „*takova žandarska rješenja stići i druga naša društva*".[117] Konačno, na 34. sjednici 7.11.1924. Starješinstva HSokS-a je obznanilo kako je ovo društvo predložilo po vlasti odobrena pravila te je lastovski Sokol istaknut kao „*tipičan primjer, kako hrvatsko sokolsko društvo treba i preko godine dana čekati na odobrenje pravila*" i kako se sve radi samo da „*ne dođe u život*".[118]

Naime, nakon odobravanja pravila, na dan Svih svetih 1924. održana je glavna konstituirajuća skupština društva „*kojoj je prisustvovalo mnoštvo naroda*". Izabrana je uprava na čelu s Tripom Ucovićem i ponovno je izglasan zaključak o pristupanju u Hrvatski sokolski savez. Uz zaključivanje skupštine hrvatskom himnom i uz klicanje hrvatskom sokolstvu, dopisnik je i zabilježio: „*U narodu je ovom prilikom zavladalo veliko veselje. Članovi se upisuju svaki dan, tako da ima izgleda, da će za kratko vrijeme narasti broj članova do dvijesta*".[119]

Nije poznato koje je točno pravno uporište imala bokokotorska oblast u onemogućavanju rada ovog Sokola i koji je točno bio povod popuštanju godinu poslije. Izvještaj tajnika HSokS-a glavnoj skupštini u lipnju 1925. spominje kako je to nastojanje svršeno „*intervencijom jednog poslanika*", ali je rad društvu ipak i dalje bio onemugućen „*jer su mu vođu iz političkih razloga izagnali*". Riječ je o Pavli Gabričeviću koji je dobio izgon iz Donje Lastve na 10 godina „*jer je vođa našeg društva*", pa je i novčano poduprt od strane saveza s 250 din.[120] Sredinom

[116] Isto, br. 5 / svibanj 1924., str. 125
[117] Isto, br. 7 / srpanj 1924., str. 193
[118] Isto, br. 12 / prosinac 1924., str. 371
[119] Isto, br. 12 / prosinac 1924., str. 385
Iako je, dakle, 1.11.1924. službeni početak djelovanja Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, jasno je da on intenzivno radi od kraja 1923., pa su to priznale i službene statistike Hrvatskog sokolskog saveza (Hrvatski sokolski kalendar).
[120] Isto, 1925., str. 186

dvadesetih i nastankom vladajuće koalicije Narodne radikalne stranke i Hrvatske seljačke stranke, politička klima postaje pogodnija za Hrvatski sokol,[121] pa je tim povodom vjerojatno i Gabričeviću dopušteno djelovati u Lastvi. I ova priča o godini dana bezuspješnih pokušaja konstituiranja lastovskog Sokola svjedoči kako je osnivanje i djelovanje hrvatskih sokolskih društava u Kraljevini SHS zadiralo u sferu političkih obračuna, naročito u Dalmaciji[122] i radikalskoj bokokotorskoj oblasti gdje su vlasti pokušale što više suzbiti širenje politike neistomišljenika i djelovanja organizacija na njihovom tragu.

Već spomenuti Hrvatski sokolski kalendar donosi statistiku uprave i članstva ovog društva od 1924. do 1929.[123] U tom razdoblju dužnost starješine / staroste su obavljali Tripo Ucović, Anton Petković pk. F. i Roko Petković, a ostali funkcionari su popisani u dvjema priloženim tablicama.[124] Početkom 1926. saziva se izvanredna glavna skupština te je promijenjen upravni odbor. No, vodeći su ljudi i dalje zadržali svoje pozicije te su izglasani samo novi tajnik i blagajnik.[125] S ovim se promjenama poklapa i rasprava na 42. sjednici Starješinstva HSokS-a 12.1.1926. na kojoj je donesen zaključak: „*Poduzeti će se potrebni koraci za premještanje brata Josipa Talića* (Talijića – op.a.) *u Donju Lastvu*".[126] Početkom svibnja 1926. održana je prva glavna godišnja skupština koja je izglasala novog starostu i njegovog zamjenika, a spomenutog učitelja Talijića postavila za I. tajnika.[127] S

[121] I najveći tjelovježbeni događaj Hrvatskog sokolskog saveza, III. hrvatski sveslavenski slet (nadovezivanje na tradiciju predratnih sletova 1906. i 1911.), organiziran u kolovozu 1925. u Zagrebu, odrazio je najnovija politička kretanja. Taj slet, koji je obilježio hiljadugodišnjicu hrvatskog kraljevstva, bio je novčano potpomogut od vlade, a posjetio ga je i kraljevski par. Svjedočio je novim političkim promišljanjima Hrvatske seljačke stranke, odnosno približavanju vladajućoj srpskoj eliti i kraljevskom dvoru, što je i konkretizirano spomenutom koalicijom.
[122] Tako je primjerice cjelokupno vodstvo Hrvatskog sokola u Novigradu Dalmatinskom provelo 4 mjeseca u šibenskom istražnom zatvoru, jer je veliki župan zabranio osnivanje Hrvatskog sokola "s razloga javnog reda i mira" (HS, br. 6 / 1925., str. 180)
[123] Hrvatski sokolski kalendar izlazi tek od 1925., donoseći podatke za prethodnu godinu
[124] HSK za 1925. (str. 150), za 1926. (str. 16-17), za 1927. (str. 164), za 1928. (str. 139), za 1929. (str. 130); HS, br. 3 / 1924, str. 69, br. 3 / 1926., str. 112 i br. 9 / 1926., str. 349
[125] HS, br. 3 / 1926., str. 112
[126] Isto, br. 3 / ožujak 1926., str. 95
[127] Isto, br. 9 / 1926., str. 349

obzirom da je te godine ovaj Dubrovčanin premješten u lastovsku školu, Starješinstvo se očito odlučilo pobrinuti kako bi se on što bolje snašao u novoj sredini i aktivirao u tamošnjem Sokolu. Čak štoviše, prema formulaciji zaključka Starješinstva, čini se da je inicijativa o premještaju možda potekla od Talijića ili i same Lastve. Na čelu tadašnjeg ministarstva prosvjete je lider HSS-a Stjepan Radić, pa je moguće da je premještaj Talijića u Donju Lastvu smišljen čin i možda upravo odgovor na poziv lastovskih Hrvata i potrebe njihovog prosvjetnog i društvenog (pa i sokolskog) života.[128]

[128] Josip Talijić je bio učitelj u Donjoj Lastvi sve do 1939., kada odlazi u Dubrovnik (izjava Zvonimira Dekovića). U Dekovićevoj privatnoj arhivskoj zbirci, u kojoj je sačuvana dokumentacija lastovskog HKUD "Ljudevit Gaj", nalazi se i korespondencija (novogodišnje čestitke) društva i Talijića po njegovom odlasku za Dubrovnik. Iz toga jasno proizlazi da je Talijić bio angažiran i u ovom društvu (PAZ-ZD, fond HKUD Ljudevit Gaj).
Ovakva praksa angažiranja iskusnih sokolova iz drugih sredina (ponajprije prednjaka u tjelovježbi) uz točno određeno zaposlenje bio je raširen način nadomještanja potreba sokolskih društava.

T. 1 Uprava Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi od 1923. do 1929.

funkcija / godina	starosta	zamjenik staroste	vođa	tajnik I.	blagajnik
1923.	Tripo Ucović	/	Pavao Gabričević	Tripo P. Matković	/
1924.	Tripo Ucović	Antun Petković	Pavao Gabričević	Tripo P. Matković	/
1925.	Tripo Ucović	Antun Petković	Pavao Gabričević	Tripo P. Matković	Luka Lukšić
1926. (prva polovica)	Tripo Ucović	Antun Petković	Pavao Gabričević	Ernest Stjepčević	Frano Perušina
1926. (druga polovica)	Antun Petković	Roko Perušina	Pavao Gabričević	Josip Talijić	Niko Stjepčević
1927.	Roko Petković	/	Ivan Mlinarić	Pavao Gabričević	/
1928.	Roko Petković	/	Pavao Gabričević	Pavao Gabričević	/
1929.	Roko Petković	/	Pavao Gabričević	Pavao Gabričević	Filip Stjepčević

T. 2. Ostali funkcionari Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi 1924.-1926.

funkcija / godina	tajnik II.	zamjenik blagajnika	odbornici	revizori računa	sokolski suci
1924.	/	/	Filip i Đuro Stjepčević, Roko i I. Perušina, Tripo Nikolić, T. Matković	Frano Perušina i Roko Petković	Ilija Petković pk. F., Marko Lukšić pk. T., Ivo Stjepčević pk. Đure, Josip Marković i Vicko Škanata
1925.	/	/	Filip i Đuro Stjepčević, Roko Perušina, Tripo Nikolić	Frano Perušina i Roko Petković	/
1926. (prva polovica)	Vicko Škanata	Anton Ucović T.	Tripo Nikolić, Luka Ucović, Mato Škanata, Ivo Matković i Ladislav Carević	Niko Stijepčević i Tripo Matković	Predsjednik Ilija Petković pk. F., Marko Lukšić pk. T., Roko Perušina, Ivo Stjepčević pk. Đ i Josip Marković
1926. (druga polovica)	Ernest Stjepčević	Krsto Stjepčević	Mato Škanata, Ivan Matković, Ladislav Carević	Mato Carević i Luka Ucović	Ilija Petković, Marko Lukšić, Frano Perušina T., Ivo Raić i Frano Perušina St.

Broj članstva, naraštaja i podmlatka je varirao od godine do godine. Najveći broj članova je zabilježen za 1925., a poslije je u opadanju. 1926. godine lastovski Sokol broji 90 pripadnika svih kategorija, što znači da je gotovo svaki deseti stanovnik Lastve bio učlanjen u Hrvatski sokol.[129] Od 1927. do 1929. bilježe se tek dvije ženske članice što bi svjedočilo o muškom karakteru društva, ali je za 1929. zabilježeno 16 naraštajki (gotovo triput više od naraštajaca). Broj naraštaja i podmlatka se bilježi od 1926. do 1929. i može se zaključiti kako njihov broj u ovom razdoblju nadoknađuje smanjenje članstva, što ukazuje i na izvjesno pomlađivanje društva. U odnosu na ostala društva župe Gundulić, lastovski Sokol je jedan od najmanjih (veći je jedino od stonskog društva). Tako 1929. obuhvaća 7,6 % muškog članstva župe, tek 2 % ženskog članstva i 2,3 % muškog naraštaja. No, udio od 11,5 % podmlatka i čak 20,3 % ženskog naraštaja župe znatno odskače i ukazuje na neke posebnosti u radu ovog Sokola.[130]

T. 3. Broj članova, naraštaja i podmlatka Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi od 1924. do 1929.

kategorija / godina	članstvo		naraštaj		podmladak	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
1924.	56		/	/	/	/
1925.	70		/	/	/	/
1926.	51		20		19	
1927.	50	2	6		17	
1928.	50	2	6	/	17	
1929.	42	2	6	16	22	

Djelovanje Sokola je bilo otežano zbog nepostojanja društvenih prostorija, što je naročito utjecalo na razvoj tjelovježbe. U već spomenutom proglasu iz siječnja

[129] Općina Lastva prema popisu stanovništva 1921. broji 864 stanovnika (820 rimokatolika), a 1931. 1007 stanovnika (922 rimokatolika); Crkvenčić – Schaller, 2007., str. 73-74
[130] HSK za 1925. (str. 150), za 1926. (str. 16-17), za 1927. (str. 164), za 1928. (str. 139), za 1929. (str. 130), Sokolski kalendar (SK) za 1930. (str. 137)

1924. društvo se obratilo za pomoć u prikupljanju priloga kako bi se zgrada „Hrvatske čitaonice“ u Donjoj Lastvi (započeta 1922.) konačno dovršila, i u kojoj bi sklapanjem ugovora s bratskim društvom, Sokol uredio dvoranu za vježbanje. *„Naše malo i mlado društvo, razumije se, ne raspolaže sa potrebitim srestvima da bi moglo stupiti u savez sa društvom Hrvatska čitaonica u Donjoj Lastvi, koja sama živi od požrtvovanja svojih članova i varošice, stoga prisiljeni smo apelirati na velikodušnost samog Saveza, te svih Hrvatskih Sokola i Sokolica, kao i svih Hrvatskih društava i ličnosti, da nam izdašnim dobrovoljnim doprinosima priteku u pomoć, da možemo udelstvovati našu veliku patriotsku namisao*“.[131] Dom „Hrvatske čitaonice“ dovršen je tek 1932. i Hrvatski sokol se njime nije ni koristio. I ovaj nedostatak govori da se tjelovježba u društvu nije mogla značajnije razmahati. Na čelu tjelovježbenog (tehničkog) rada kroz cijelo ovo razdoblje bio je vođa Pavao Gabričević, uz kratki mandat Ivana Mlinarića 1927., koji je u drugoj polovici obnašao i dužnost učitelja tjelovježbe (HS, br. 9 / 1926., str. 349). Uz podatak da je 1926. zamjenik vođe bio Mato Matković,[132] to su i jedini poznati podaci o tjelovježbi. Znakovit je tajnički izvještaj glavnoj skupštini HSokS-a za 1928. u dijelu u kojem govori kako je većina izravnih članica saveza (između ostalih i Donja Lastva) „*pasivna u tehničkom radu*“.[133] Na III. Hrvatskom svesokolskom sletu u Zagrebu (kolovoz 1925.) lastovsko društvo nije

[131] PAZ-ZD;
Na 45. sjednici Starješinstva HSokS-a 2. ožujka 1926. društvu u Lastvi je dopušteno sabiranje prinosa za gradnju sokolskog doma (HS, br. 4 / travanj 1926., str. 140), da bi to na 57. sjednici istog organa 25. svibnja 1926. preinačeno u sabiranje za dovršenje gradnje Hrvatske čitaonice s prostorijama i za Hrvatski sokol (HS, br. 7 / srpanj 1926., str. 273).
[132] Isto, br. 3 / 1926., str. 112
[133] Isto, br. 9 / 1929., str. 392

sudjelovalo,[134] te nije zabilježen niti jedan odlazak izvan Boke kotorske, što vjerojatno govori o financijskoj nemogućnosti ali i tjelovježbenoj nespremnosti.[135] Nema puno podataka niti za prosvjetno djelovanje, važnu dimenziju sokolstva, koje je bilo organizirano unutar kulturno-prosvjetnog odsjeka „*1. predavanjima, 2. knjižnicama, 3. čitaonicama, 4. izletima, 5. sokolskim nagovorima, 6. poučnim posjetima i 7. njegovanjem umjetnosti*“.[136] Poznato je kako je ovo društvo, kao i sve ostale članice saveza, sudjelovalo u velikoj proslavi hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. U tajničkom izvještaju glavnoj skupštini HSokS-a sredinom 1926. istaknuto je kako je čitava 1925. godina bila u znaku te velike obljetnice. „*Kako je Zagreb bio grandiozan u slavljenju prvog hrvatskog kralja, tako je bilo veliko srce Hrvata i u... Donjoj Lastvi, gdje su naša društva kao i u mnogim mjestima dozivala svoje vile u kolo slave, slaveći svog kralja pjesmom i vježbom, kolom i krijesovima, svirkom i prikazivanjem velike pjesme 'Na Duvanjskome Polju'*“.[137] Hrvatska sokolska periodika spominje ovo društvo i u srpnju 1927. godine u kontekstu izleta Hrvatskog sokola i Hrvatske glazbe iz Dubrovnika u Škaljarima prigodom svečanosti Gospe od snijega. Tamo je oko 500 izletnika dočekao posebni odbor na čelu s dr. Ivanom Petkovićem i s hrvatskim društvima iz Boke – „Hrvatski sastanak“ iz Škaljara, „Napredak“ iz Kotora, „Zvonimir“ iz Mula i lastovski Sokol. Nakon obilaska Kotora i Škaljara, sva su se društva okupila u prostorijama „Hrvatskog sastanka“, a popodne je organizirana i „veličanstvena“ procesija oko Škaljara. Izletnici su navečer otplovili za Dubrovnik ispraćeni „*od svih bokeških hrvatskih društava uz poklike Hrvatskoj, Boci,*

---

[134] Gabričević je ispred Hrvatskog sokola, kao i Hrvatsko radničko društvo „Napredak“ iz Kotora, poslalo pozdravnu poruku HSokS-u: „Nemogući prisustvovati lično slavlju veličine i moći hrvatske misli, najoduševljenije pozdravlja duhom prisustvujući Hrvatski Sokol Lastva, Pavle Gabričević.“; Isto, br. 9 / rujan 1925., str. 330

[135] Donja Lastva je bila najudaljenija točka (izuzev društava u SAD-u) koju je teritorijalno dosezao Hrvatski sokolski savez. Lastovski sokol nije zabilježen niti na jednom sokolskom događaju na prostoru koji će se 1929. ujediniti u župu Gundulić, pa tako ni na razvitku zastave Hrvatskog sokola u Dubrovniku u rujnu 1928.

[136] “Prosvjetni rad Hrvatskog Sokolstva”; HS, br. 12 / prosinac 1923., str. 261

[137] Isto, br. 7 / srpanj 1926., str. 244

Dubrovniku itd. Hrvatski sokol i Hrvatska glazba sa izletnicima ostaviše najbolji utisak, tako da im na odlasku klicahu ne samo Hrvati, već i Srbi".[138] Ova vijest ukazuje na povezanost hrvatskih društava na jugu Dalmacije i u Boki kotorskoj, ali i na nastojanje da se hrvatska sokolska ideja učvrsti i proširi. Uz već spomenutu fotografiju s komemoracije Stjepanu Radiću u Prčanju, izvjesno je kako radijus djelovanja ovog jedinog bokokotorskog Hrvatskog Sokola nije bio ograničen na Donju Lastvu, već se rasprostirao po čitavoj Boki kotorskoj s obzirom na potrebu manifestiranja hrvatskog prisustva i zajedničkog istupanja, pa je time njegov značaj izraženiji. U sokolskoj periodici je zabilježeno i kako je 1924. dužnost predsjednika kulturno-prosvjetnog odsjeka ovog Sokola obnašao Ivo Fažo (HSK za 1925., str. 150), u prvoj polovici 1926. Jeroslav Černohlavek (HS, br. 3 / 1929., str. 112), a u drugoj polovici 1926. Roko Petković (HS, br. 9 / 1929., str. 349). O radu ovog odsjeka poznato je i kako je društvo posjedovalo vlastitu knjižnicu (s manje od 100 knjiga),[139] no općenito se njegova kulturno-prosvjetna dimenzija djelovanja nije razvila. U sokolskoj periodici nije zabilježeno nijedno predavanje u Lastvi, kao niti postojanje sokolske fanfare, pjevačkog zbora, kazališnih diletanata, tamburaških zborova i dr. To zasigurno govori o specifičnostima geografskog položaja (najudaljenije društvo od zagrebačke matice), time i svojevrsnog izoliranog djelovanja bez značajnije podrške središnjih i župskih struktura (od 1923. do 1929. društvo je izravni član Saveza), ali i o prioritetima u radu lastovskog Sokola.

Sazivanje izvanredne glavne skupštine i promjena upravnog odbora početkom 1926., opadanje članstva od te godine, sve manje informacija o aktivnostima u saveznom glasniku, izostanak ikakvih podataka o tjelovježbi i kulturno-prosvjetnoj djelatnosti, objedinjavanje funkcije tajnika i vođe u jednoj osobi (Pavle Gabričević) od 1928., svjedoči kako je cjelokupno djelovanje lastovskog Sokola bilo krajem dvadesetih u padu. Već spomenuti tajnički izvještaj saveznoj glavnoj skupštini

---

138 Isto, br. 9 / 1927., str. 431-432

139 SK za 1930., str. 69

1929. ističe kako od izravnih članica, uz neke iznimke (među kojima nije i Lastva), većina njih životari.[140]

Zasigurno se može ustvrditi kako je, i najčešće spominjani, Pavle Gabričević, krojač po struci, bio duša lastovskog Sokola, dugogodišnji predvodnik i organizator tjelovježbenog rada, ali i svih aktivnosti društva (tajnik od 1927.). Upravo je Gabričevića Starješinstvo HSokS-a na svojoj 7. plenarnoj sjednici 7. prosinca 1926. ovlastilo „na osnivanje društava u Kotoru, Škaljarima i Tivtu“.[141] Nije poznato kakve su aktivnosti uslijedile na ovom planu, no znakovit je interes za širenjem hrvatskog sokolstva i u drugim bokokotorskim sredinama. Društvo u Kotoru i Škaljarima[142] ipak nije utemeljeno, dok su se u Tivtu radnje ipak konkretizirale. Osnivanje je potaknulo i sa svojim resursima potpomoglo društvo u Donjoj Lastvi, kao središte hrvatske sokolske misli u Boki kotorskoj.

O **Hrvatskom sokolu u Tivtu,** kojeg spominje i Obad,[143] gotovo da i nema podataka. Na župskoj konstituirajućoj skupštini 1929. u Dubrovniku Pavle Gabričević zastupa društvo u Donjoj Lastvi, ali i društvo u Tivtu, a Mihajlo Sertić je ispred tivatskog društva izabran u župsko starješinstvo kao jedan od revizora računa.[144] No, u Sokolskom kalendaru za 1930., koji je donio konačnu godišnju statistiku za 1929., nema ni traga tivatskom Sokolu i pobrojano je tek šest društava župe Gundulić. Moguće je da je društvo bilo u osnivanju ili osnovano upravo pred župsku skupštinu i nije ni imalo vremena do kraja 1929. razviti značajniju aktivnost pa nije ni dostavilo podatke o svojem djelovanju za sokolsku godišnju statistiku.

---

[140] HS, br. 9 / 1929., str. 392

[141] Isto, br. 1 / siječanj 1927., str. 31

[142] Već u prosincu 1925., Hrvatski sokol (br. 12 / str. 421) javlja kako je na 32. sjednici Starješinstva HSokS-a 27.10.1925., između ostalog, zaključeno kako će se „Bratu Jeriniću poslati... upute za osnivanje društava u Makarskoj i Škaljarima“.

[143] Obad, 2003., str. 442

[144] Isto, br. 4 / 1929., str. 166

Dvadesetih godina u bokokotorskoj sredini djeluju i sokolska društva jugoslavenskog predznaka, i to u sklopu hercegnovskog okruga mostarske župe[145], koja je od 1923. obuhvatila i čitav teritorij Crne Gore. Društva u Herceg Novom, Đenoviću, Bijeloj, Zeleniki, Tivtu, Kotoru-Lastvi, Cetinju, Budvi i dr. u tom su razdoblju zagovarala osnivanje posebne župe „Njegoš“, što je i ostvareno u srpnju 1928.[146] Nije poznato kakav je točno bio odnos hrvatskih i jugoslavenskih sokolskih društava, pogotovo susjednog lastovskog i tivatskog. Može se pretpostaviti da nije pretjerano odudarao od onog na saveznoj razini i u drugim sredinama, a radilo se o oštroj suprotstavljenosti i nepodnošenju, kao i povremenim ekscesima i fizičkim obračunima. Iščitavajući jugoslavenski sokolski tisak, vijesti vezane uz osnutak i djelovanje Sokolskog društva Tivat-Lastva se pojavljuju u razdoblju od 1920. do sredine 1923., i to natprosječno u odnosu na ostala društva mostarske župe. Prema aktivnostima i rezultatima (okružni sletovi u Tivtu 1921. i Đenoviću 1922., župski slet u Dubrovniku 1923.) ovo društvo u tom razdoblju spada u sam vrh bokeljskog sokolstva (odmah iza najagilnijeg društva u Đenoviću). No, istekom ovog razdoblja Sokolsko društvo Tivat-Lastva se do kraja dvadesetih više ne pojavljuje na stranicama Sokolskog glasnika.[147] Očito opadanje aktivnosti ovog društva poklapa se s osnutkom Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, te je vjerojatno u izvjesnoj mjeri i kauzalno povezano.

Obad navodi i kako je u Budvi djelovalo društvo Hrvatski soko,[148] no u glasilu Hrvatskog sokolskog saveza tome ne nalazimo potvrde. Isti autor spominje i da u Prčanju, također većinski hrvatskoj sredini, djeluje Sokolsko društvo, no vjerojatno se radi o društvu jugoslavenskog predznaka u tridesetima.[149]

---

[145] Sokolska župa Mostar je utemeljena početkom 1920., a utemeljili su je, između ostalih, i društva u Risanu i Hercegnovom; SG, br. 13 / 1.7.1929.

[146] Državni arhiv u Dubrovniku – Sabirni arhivski centar Korčula-Lastovo, fond Sokolskog društva u Korčuli, Okružnica župe Mostar br. 17 (br. 266/1924) i br. 5 (br. 133/1928); SG, br. 13 / 1.7.1929.

[147] Točnije do 1928. (autoru početkom 2010. nisu bili dostupni godišnjaci za 1928. i 1929.)

[148] Obad, 2003., str. 441

[149] Isto, str. 441

Hrvatski sokol u Donjoj Lastvi i Tivtu početkom 1929. postaju članovima župe „Gundulić“. Kao što je to bio slučaj sa Savezom, tako se i župa oslonila na predratni legitimitet izabravši isti naziv.[150] Na inicijativnom sastanku u Dubrovniku početkom veljače 1929. dogovorena je dinamika aktivnosti, te je izabrano privremeno starješinstvo župe. Sastanku nisu nazočili predstavnici lastovskog Sokola „*radi ružna vremena*“.[151] Na konstituirajućoj skupštini,[152] u prostorijama HS Dubrovnik 10. ožujka 1929. na sjednici su sudjelovali predstavnici društva iz Dubrovnika, Ćilipa, Komina, Opuzena, Korčule, Stona, Donje Lastve i Tivta. U starješinstvo župe Gundulić početkom 1929. uz starostu dr. Franu Dabrovića (Dubrovnik) i zamjenika Marka Tvrdeića (Korčula), izabran je i Lastovljanin Ernest Stjepčević za zamjenika blagajnika.[153]

Ovo organizacijsko jačanje Hrvatskog sokolskog saveza okončano je vrlo uskoro. Uvođenje diktature kralja Aleksandra početkom siječnja 1929. najavilo je velike izmjene u političkom i društvenom životu zemlje. Do kraja te godine donesen je paket novih zakona koji su unificirali život Kraljevine Jugoslavije, potpuno ga podređujući volji njenog vladara. Između ostaloga, 5. prosinca je donesen i Zakon o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije, kojim su se ukinule sve postojeće organizacije koje su se bavile tjelovježbom te su iste inkorporirane u novu vitešku organizaciju. Iako je ovim zakonom ukinuta i dotadašnja organizacija Jugoslavenskog sokola, bilo je jasno kako će ona, s ponekim izmjenama, nastaviti svoje djelovanje. Najvažnije novine su bile imenovanje prestolonasljednika Petra, za novog, trajnog starješinu Sokola, i nadležnost ministra prosvjete i ministra vojske i mornarice uz suglasnost predsjednika ministarskog savjeta nad imenovanjem i razrješenjem uprave Saveza. To je značilo potpuni gubitak

[150] Zanimljivo je da je po osnutku Hrvatskog sokola u Dubrovniku 1926. stigla brzojavka Starješinstvu HSokS-a kako je u Dubrovniku istodobno osnovana i „župa Kvaternikova“, našto je zaključeno kako će se odgovoriti „da je H.S. u Dubrovniku izravnim članom Saveza, dok se za onaj kraj ne obnovi župa Gundulićeva“; HS, br. 9 / rujan 1926., str. 333

[151] Isto, br. 3 / 1929, str. 109

[152] O tome je javila i Narodna svijest (br. 11 / 14.03.1929.)

[153] HS, 1929., str. 166

autonomije upravnih tijela Saveza te njegovo potpuno vezivanje uz dvor, kao i jačanje vojnog karaktera ove organizacije. U čl. 12 novi zakon je propisao da ukoliko se za tri tjedna od njegova stupanja na snagu (dakle do 26.12.1929.) ne spoje Jugoslavenski Sokol, Orao, Srpski Sokol i Hrvatski Sokol, ove će se organizacije automatizmom ukinuti.[154] Na izvanrednoj glavnoj skupštini Hrvatskog sokolskog saveza 15. prosinca 1929., savez je sam sebe raspustio,[155] jasno pokazavši da ne želi sudjelovati u stvaranju zajedničkog Sokola Kraljevine Jugoslavije. No, kao što je dio stanovništva, pa i istaknuti politički prvaci, prihvatio novu realnost kao samorazumljivu i potrebnu, tako se i dio članstva Hrvatskog Sokola naknadno učlanio u Sokol Kraljevine Jugoslavije. Ovakvu konstataciju možemo primijeniti i za Donju Lastvu i Tivat gdje tridesetih djeluju sokolska društva nove viteške organizacije.[156]

5. ZAKLJUČAK

Sokolska ideja je odigrala prevažnu ulogu na slavenskim prostorima tjelesno i duhovno podižući pojedince, mobilizirajući mase, pa tako i u Boki kotorskoj. Tu se sokolstvo organiziralo tek početkom drugog desetljeća 20. st., inicijativom građanske elite koja je inače bila taj 'spiritus movens' lokalne društvene pozornice u Dalmaciji, i za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije djelovalo vrlo kratko razdoblje. Toliko da se iskristaliziraju pojedine crte pokreta, ali nedovoljno da se organizacija potpuno isprofilira i zahvati sve predviđene segmente djelovanja. Geopolitička specifičnost Boke, svojevrsna izoliranost i zapuštenost civilnog društva bili su jedni od razloga kasne pojave sokolske ideje. Boka tog vremena je bila gladna događanja, društvenog kretanja i najava podizanja sokolske organizacije je djelovala ne samo ohrabrujuće već gotovo spektakularno.

[154] SG, br. 24 / 15.12.1929.
[155] HS, br. 12 / 1929., str. 554
[156] O djelovanju ovog društva donosi natpise Glas Boke – list za privredna i prosvjetna pitanja. Između ostalog navodi i nekadašnjeg odbornika uprave Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi Tripu Matkovića, kao člana Sokolskog društva i općinskog načelnika Tivta.

Mnogi su, upravo, u sokolstvu vidjeli faktor promjene i napretka, kreatora jedne sasvim nove Boke.

U djelovanju Sokola istaknuta je politička dimenzija. U predratnoj Boki na hrvatskoj strani to je bio sukob naprednjaka i pravaša, liberalnog i konzervativnog svijeta. Premda naglašenih slobodarskih ideja, Sokol je svojom ekskluzivnošću, iznimnom snagom privlačnosti, izraženim publicitetom i nacionalnim idejama privlačio i konzervativni politički blok. Suradnja sa srpskim sokolskim društvima u Boki kotorskoj se odvijala u izuzetno srdačnom i drugarskom okviru. Obje strane su gajile sveslavenske osjećaje, koji će se po svršetku rata konkretizirati ujedinjenjem Hrvatskog i Srpskog sokola u Kotoru u Jugoslavenski sokol, prvi takav u u prvoj jugoslavenskoj zajednici (i prije novosadskog poziva). Dvadesetih godina po stvaranju Kraljevine SHS politički sukobi su se intenzivirali, sada između unitarista-jugonacionalista i federalista. Raskol u jugoslavenskom sokolstvu potaknut je ideološkim i političkim proturječjima u društvu. Osnutak Hrvatskog sokola početkom dvadesetih odraz je takvih sukoba, pa nije pretjerano ustvrditi kako je riječ o djelovanju Hrvatske seljačke stranke, vodećeg pokreta hrvatskog federalističke platforme. Sokol je bila ekskluzivna organizacija koja je zračila svojom snagom i ugledom, okupljala široke mase i odgajala ih na tjelovježbenom, prosvjetnom, ali i nacionalnom planu. Stoga je razumljiv interes političkih stranaka za utjecajem u Sokolu. Hrvatski sokolski savez je osigurao takav prostor Hrvatskoj seljačkoj stranci. Vladajuće strukture i državni aparat Kraljevine SHS (izuzev kraćeg razdoblja vladajuće koalicije Hrvatske seljačke stranke i Narodne radikalne stranke sredinom dvadesetih) nije blagonaklono gledao na djelovanje ove organizacije, te se može ustvrditi da je onemogućavao nastanak i razvoj njenih društava (primjer godine dana odugovlačenja s priznavanjem pravila lastovskog Sokola), dok je s druge strane favorizirao djelovanje Jugoslavenskog sokola.

Za razliku od predratne, koja je svojim djelovanjem svjesno dovela do stvaranja Jugoslavenskog sokola, međuratna organizacija Hrvatskog sokola baštini isključivo nazivlje i zagovara potpuno drukčije ideološke postavke. Osnivanje Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi i Tivtu dvadesetih godina, a ne i u ostalim hrvatskim sredinama u kojima je pred I. svjetski rat egzistirao (Kotor, Herceg Novi, Perast i Budva), svjedoči tome. Formiranje i djelovanje Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, kao jednoj od manjih općina kotorskog kotara (triput manja od tivatske općine) uistinu je znakovito za društveno-političke prilike u toj sredini. Snaga Hrvatske seljačke stranke bila je izraženija u manjim, seoskim sredinama, za razliku od većih, gradskih sredina gdje je birokratski aparat uglavnom bio vezan uz jugonacionalistički blok. Primjerice, Hrvatski sokol u Korčuli se članstvom i organizacijom naslanjao na gradsko zaleđe (selo Žrnovo), a najmanjim dijelom na sam grad. S obzirom i na istaknute Lastovljane (Ante Petković, Anđelo Marković), izborne kandidate i predsjednike kotarske organizacije HSS-a, čini se da je općina Lastva bila središte HSS-ove djelatnosti u Boki, što se može dovesti u najužu vezu s osnutkom i radom lastovskog Hrvatskog sokola, također središnje točke hrvatskog sokolstva u Boki kotorskoj. To je i dio odgovora na pitanje zašto je upravo u Lastvi osnovan prvi dalmatinski i drugi jadranski (međuratni) Hrvatski sokol. No, s obzirom na slabo poznavanje tog dijela povijesti Lastve nije moguće dati potpun odgovor.

Već je otprije ovaj pokret gubio svoj primarni tjelovježbeni karakter, ponajprije u Dalmaciji, te je s istaknutijim prosvjetnim zadacima i stigao u Boku. Sokolska gimnastika tu nikad nije ni dosegnula neku značajniju razinu. Pogotovo se to može ustvrditi za međuratno razdoblje kada tjelovježba i na saveznoj razini ustupa primat prosvjetnim zadacima, i u jugoslavenskom i hrvatskom sokolstvu. Pritom je geografska udaljenost Boke kotorske od središta sokolskog djelovanja (Zagreb), odnosno perifernost, jedan od značajnijih čimbenika u (ne)djelovanju njegova sokolstva.

Sokolski pokret nije kreirao novu Boku, no oživio je društveni život Boke dajući mu jednu sasvim novu dimenziju. Iako svojim djelovanjem bokokotorska društva nisu realizirala ni približno onoliko programa koliko je to M. Tyrš predvidio, niti je to u takvim okolnostima bilo moguće, sokolstvo je ostvarilo svoj cilj – približilo je svoje slobodarske i sveslavenske ideale pučanstvu Boke. Svojim je ugledom djelovalo u tom pravcu na sredinu i dijelom potaknulo njen, ponajprije duhovni, napredak. U međuratnom razdoblju sokolstvo je više odraz suprotstavljenih ideologija i dubokih podjela u jugoslavenskom društvu. S obzirom na novi društveno-politički trenutak u kojem su Hrvati Boke kotorske odvojeni od etničke matice, postajući manjina u odnosu na pravoslavno stanovništvo, može se zaključiti kako je Hrvatski sokol bio snažan izražaj hrvatskog prisustva te je svojim djelovanjem dao značajan obol u očuvanju hrvatskog identiteta Donje Lastve i uopće Boke kotorske.

SAŽETAK

Sokolska ideja se javila nakon gašenja Bachova apsolutizma u Češkoj kao posljedica emancipacije češkog naroda i njegova nastojanja za suzbijanjem germanizma. Miroslav Tyrš, duhovni otac sokolskog pokreta, postavio je sredinom 19. st. teorijski temelj novom tjelovježbenom društvu, čiji dijapazon djelovanja nije isključivo pokrivao gimnasticiranje. Tyrš je podizao i moralni / duhovni pokret koji je trebao stvarati lijepe i snažne, ali i moralne, odvažne i disciplinirane pojedince u službi domovine, međusobne jednake, kako u nacionalnom, vjerskom tako i rodnom pogledu. Od samog početka tom su pokretu dane sveslavenske konture i on se poput plamena proširio slavenskim svijetom. Dalmatinski gradovi su zahvaćeni na samom kraju 19. st. i početkom 20. st. Pravac širenja sokolske ideje kretao se duž jadranske obale od sjevera prema jugu. Boka kotorska je zahvaćena početkom drugog desetljeća 20. st. Prve ideje o osnutku Hrvatskog sokola u Kotoru javile su se zasigurno već 1908. prolaskom grupe čeških sokolova za Cetinje, a konkretnije

1909., nakon izleta dubrovačkog Hrvatskog sokola u Kotor. U rujnu 1911. takve ideje su i realizirane – nastalo je prvo hrvatsko sokolsko društvo u Boki. Slijedila su osnivanja Hrvatskog sokola u Herceg Novom, Perastu i Budvi. U tada većinski katoličkoj Boki djelovalo je i nekoliko srpskih sokolskih društava udruženih u Srpsku sokolsku župu na Primorju. Hrvatski i srpski sokolaši su međusobno usko surađivali pronoseći ideje sveslavenstva, sloge i povezanosti ovih dvaju naroda. Tadašnja Boka, približavajući se stotoj obljetnici austrijske vlasti, živjela je u relativno izoliranim uvjetima austrijske ratne luke sa brojnim otežavajućim okolnostima po civilni sektor i život 'malih' ljudi. Iako se na hrvatskoj političkoj sceni Boke osjećalo jako dvojstvo između naprednjaka i pravaša, bokeljsko sokolstvo se u tom pogledu nije podvojilo. Sokolsku tjelovježbu su tada prihvatili Hrvatska katolička mladenačka društva u Perastu, Mulu i Kotoru, postajući članovima pravaške Hrvatske sokolske zajednice i suprotstavljajući se naprednjačkom djelovanju Hrvatskog sokolskog saveza. Antitalijanaštvo, kao prevladavajuće svojstvo dalmatinskih društava, zbog neznatnog utjecaja talijanaša u Boki nije bilo jače istaknuto u sokolstvu Boke. S druge strane, antiaustrijska crta je, razumljivo, bila daleko izraženija. U radu sokola očitovao se i antiklerikalizam. Tjelovježba se u Boki i prije prakticirala, i to u kotorskoj realnoj gimnaziji. Gimnasticiranje unutar bokeških sokolskih redova, kao i uostalom u cijeloj Dalmaciji, nije postiglo zavidniju razinu zbog nedostatka izučenih prednjaka, ali i protežiranja prosvjetnog rada. Sokolovi Boke su javno nastupali na raznim javnim vježbama i sletovima, uglavnom, po Boki. Izvan Boke su većinom nastupali isključivo paradno, ne izvodeći vježbe. Sokolska društva Boke bila su gotovo isključivo muška društva – ženskih članica nije bilo, tek manji broj djevojčica u podmlatku. U prosvjetnom radu ističemo pripremu i izvedbu izleta i zabava, kojima se sokolska misao širila među masom, odnosno pokretalo djelovanje brojnih, ako ne i svih, društava. Važan segment sokolskog djelovanja predstavljalo je i djelovanje 'fanfara', glazbene i ritmičke pozadine pri izvođenju tjelesnih vježbi.

Djelatnost sokolskih društava u čitavoj Austro-Ugarskoj monarhiji prekinuta je objavom rata Kraljevini Srbiji, a obnovit će se u sasvim drugom društveno-političkom kontekstu – u novoformiranoj Kraljevini SHS. S obzirom da je južnoslavensko ujedinjenje bio i sokolski program, u novoj zajednici nastaje fuzioniranje „plemenskih“ sokolskih saveza. Upravo je u Kotoru početkom 1919. ostvarena prva fuzija lokalnog Hrvatskog i Srpskog Sokola u Jugoslavenski Sokol i prije službenog poziva svesokolskog sabora u Novom Sadu sredinom 1919. No, politička suprotstavljanja između unitarista – jugonacionalista i federalista su se prenijela i u sokolske redove, pa je početkom dvadesetih došlo do raskola u jugoslavenskom i reorganizacije hrvatskog sokolstva. Hrvatski sokol, osim nazivlja, nije bio baštinikom istoimene predratne organizacije, a u njegovoj pozadini se očitovalo djelovanje Hrvatske seljačke stranke. U Boki kotorskoj predratna hrvatska sokolska društva su se isključivo fuzionirala sa Srpskim sokolom i u tim sredinama ne dolazi do reorganizacije Hrvatskog sokola. U Donjoj Lastvi i Tivtu, sredinama u kojima nije postojala predratna hrvatska sokolska organizacija i gdje se u međuratnom razdoblju očitovalo izraženije djelovanje hrvatske federalističke političke platforme, dolazi do osnutka Hrvatskog sokola. U Donjoj Lastvi, znakovito, već krajem 1923., čime je prvoosnovani Hrvatski sokol (međuratne organizacije) u Dalmaciji. Svojim je djelovanjem bio snažan izražaj hrvatskog prisustva na tim prostorima, u razdoblju dubokih etničkih promjena, te je značajno doprinio očuvanju hrvatskog identiteta u Boki kotorskoj.

sl. 1 Članstvo Hrvatskog sokola u Budvi
prigodom održavanja prve javne vježbe na sv. Ivana 1914.;

Privatna arhivska zbirka – Zvonimir Deković (PAZ-ZD)
Lica prepoznao i popisao: Dalibor Antonijoli

Prvi red slijeva nadesno: Đuro Mirić, Ivo Čučka, Marko Fiorenini, Ivo Medin, Luka Medin, Boško Korošec, Skutari Z.,Toni Urban i Stefan Mikula.
Srednji red: Dudi Jurić, Niko Šumić, Filip Jurić, Đino Slovinić, Mato Urban, Slavio Zelenčić, Mićo Zelenčić, Toni Skutari, Frano Deloik, Rudi Miri, Pavo Slovinić
Sjede: neprepoznati, Jako Krasić, Aličević (nadšumar iz Zadra), Pasko Krasić - starješina Sokola, Điđi Fabris, Mato Janković iz Mula (ključar u sudu), Mato Jelušić, Pero Jelušić, Pjerotić…
Donji red: hrvatski grb pridržavaju Mato Šumić (slijeva) i Miro Antonijoli (s desna) i dva dječaka sa strane sinovi Mata Jankovića.

sl 2 Prednjaci Hrvatskog sokola u Budvi, 1914.; PAZ-ZD

Posljednji s desne strane koji drži hrvatsku zastavu – Kazimir Antonijoli

sl 3 Fotografija s komemoracije Stjepanu Radiću 18.8.1928. u Bogorodičinom hramu u Prčanju;

Privatna arhivska zbirka - pom.kap. Marko Tomičić

sl 4 Znak Hrvatskog sokolskog saveza

- bakrena značka Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, sačuvane među ostavštinom HKUD-a „Ljudevit Gaj" (što upućuje i na vezu između društva ugašenog 1929. i društva pokrenutog 1935.). Ovaj rad Ive Kerdića pokazuje sokola s buzdovanom u desnici i hrvatskim grbom u ljevici; PAZ-ZD

sl 5 Znak Hrvatskog sokolskog saveza

- mesingana značka Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, također sačuvana u ostavštini HKUD-a „Ljudevit Gaj" s prikazom glave sokola ispred hrvatskog grba; PAZ-ZD

HRVATSKI SOKOL u DONJOJ LASTVI.

BRAĆO i SESTRE. HRVATSKI SOKOLI i SOKOLICE!

Uz sve neprilike i velike poteškoće uspjelo je napokon prošle godine šaki savjesnih patriota na ovoj najskrajnijoj tački Hrvatske zemlje ustanoviti u Donjoj Lastvi (Boka-Kotorska) društvo HRVATSKI SOKOL, oko kojega se sve većma sakupljaju mnogobrojni članovi i pomladak.

Žalibože u Donjoj Lastvi nema nijednog lokala, gdje bi se članovi mogli sakupljati na vježbe, poučna predavanja i zabave.

U Donjoj Lastvi opstoji već dugi niz godina bratsko društvo Hrvatska Čitaonica, koje se uprav ove godine sprema, da proslavi svoju dvadesetpetgodišnjicu svog opstanka. To društvo, koje takogjer nema potrebitih prostorija, odlučilo je nazad par godina sagraditi si shodne vlastite društvene prostorije, i doista zidovi ove nove zgrade već su dovršeni, ali ne pokriti.

Hrvatska Čitaonica spremna je sa našim Hrvatskim Sokolom sklopiti ugovor glede te nove zgrade s naše strane uporabe, kad bi mi istom društu pomogli relativnim doprinosom za pokriće i konačno dovršenje te nove zgrade.

Ta naumljena i dijelom dovršena nova zgrada je 23 metra duga, 18 metara široka, a 7 metara visoka, te će sastojati iz dvorane, duge sa pozornicom 23 metra, a široke 8 i visoke 6½ metara, te nuzgrednim prostorijama kao n. p. sobe za uprave, za igraonicu, za garderobu i za drugo potrebito. Zatim od jedn ga stana ili malog hotela sa 4 do 5 soba. Podzemlje polovine te velike zgrade moglo bi se urediti za prekrasnu dvoranu u svrhu sokolskih vježba.

Cijela zgrada, koja dovršena, biti će jedna od najljepših u čitavoj Boki-Kotorskoj, leži u centrumu ove varošice Donje Lastve na morskoj obali, sa krasnim pogledom na veliku baju Tivatsku i na moćna i povjesna brda Krivošijanska.

Naše mlado i malo društvo, razumije se, ne raspolaže sa potrebitim srestvima, da bi moglo stupiti u savez sa društvom Hrvatska Čitaonica u Donjoj Lastvi, koja sama živi od požrtvovanja svojih članova i varošice, stoga prisiljeni smo apelirati na velikodušnost samog Saveza, te svih Hrvatskih Sokola i Sokolica, kao i svih Hrvatskih društava i ličnosti, da nam izdašnim dobrovoljnim doprinosima priteku u pomoć, da možemo udelstvovati našu veliku patriotsku namisao.

Čvrsto uvjereni, da naš apel neće ostati glas vapijućega u pustinji unapred svima i svakomu se zahvaljujemo, te kličemo:

ZDRAVO!

Donja LASTVA siječnja mjeseca 1924 (Boka Kotorska)

UPRAVNI ODBOR „HRVATSKOG SOKOLA" u Donjoj Lastvi.

HRVATSKI SOKOL LASTVA

PS. Dostavljajući sabirni arak broj 780 molimo isti sa doprinosima slati na Upravu Hrvatskog Sokola u Donjoj Lastvi.

sl. 6 Proglas Hrvatskog sokola u Donjoj Lastvi, 1924.; PAZ-ZD